

KIRJALLISUUTTA

Tutkimus suomen asyndetonista

PAAVO PULKKINEN *Asyndeettinen rinnastus suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 281, Helsinki 1966. 343 s.

Rinnastussuhde on niitä lauseopin näennäisiä selviöitä, joiden ohi kielen-tutkijakin helposti pujahtaa huomaa-matta, mitä ongelmia syvemmällä piilee. Synkroninen kielenkuvaus luulee usein suoriutuvansa rinnastuksen seikoista muutamalla ylimalkaisella rivillä, niin kuin eri kielten kieliopeista ilmenee, ja harvat ovat ne tutkijat, jotka ovat py-sähtyneet rinnastukseen liittyviä ongel-mia pohtimaan diakroniseltakaan kan-nalta. Tämä koskee jopa läpikotaisin tutkittuja Euroopan vanhoja kulttuuri-kieliä; toteamuksen on taannoin tehnyt oman kielensä osalta ranskalainen Gérald Antoine, ja hänelle se on ollut haasteena, joka on johtanut 1400-sivuisen monumentaaliteoksen »La coordination en français» (Pariisi 1958—62) syntyyn. Vähäistä lopulta on sekin, mitä rinnastussuhteen ilmaisemi-sesta suomessa ja sen sukukielissä on kirjoitettu. Meikäläinen tutkija on kui-tenkin siinä onnellisessa asemassa, että suomalais-ugrilaiset kielet antavat har-vinaisen otollisia lähtökohtia ja innosta-via virikkeitä tämän kysymysryhmän sel-vittäjälle. Kuten ennen kaikkea Paavo Ravila on tähdentänyt, on ilmeistä, että sanojen rinnastussuhde suomalais-ugrilaisella taholla on alistussuhdetta nuorempi, ja edelleen, että rinnastus-suhteen ilmaiseminen konjunktioilla on aivan myöhäinen piirre. Paavo Pulkki-sen väitöskirjan aiheenvalinta herättää odotuksia jo tästä syystä: voidaan en-nalta olettaa, että se mitä suomen

asyndetoniin ja sen vaiheisiin on tut-kimuksen avulla saatavissa selvyyttä, on omiaan valaisemaan suomalais-ugrilaisten kielten lauserakenteen his-toriaa yleensäkin.

Pulkkinen väitöskirja on oikeastaan lojennut laajemmasta tutkimussuun-nitelmasta, jonka mukaisesti hänen oli määrä käsitellä kaikkia suomen ja sen lähisukukielten rinnastuskeinoja. Luo-puminen tästä kohtuuttoman raskaasta teemasta ja keskittyminen suppeampaan on epäilemättä ollut teokselle enemmän eduksi kuin haitaksi. Etuna on se, että hän on nyt voinut syventyä piirtämään todella yksityiskohtaisen kuvan siteet-tömyydestä, siis siitä rinnastustavasta, joka suomessa ja sen sukukielissä on alkuperäinen ja josta on myös säilynyt hämmästyttävän paljon jälkiä. Näin rajatulla aiheella on katsottava olevan yleisempääkin kuin ahtaasti fennististä merkitystä: asyndeton on eri kielikun-nissa tuttu ja yleensä varmasti vanha-kantainen ilmiö, mutta yhtä tarkkaan aineistoon tukeutuen sitä on tuskin min-kään kielen osalta käsitelty. (Vertauksen vuoksi mainittakoon, että G. S. Kellerin v. 1922 ilmestynyt monografia »Das Asyndeton in den balto-slavischen Sprachen», joka tekijältä näkyy jää-neen huomaamatta, on vain 105-sivui-nen, ja että esim. venäjän kansankie-lessä tavallisesta siteettömyydestä ei liene olemassa perinpohjaista esitystä; N. Ju. Švedova on tosin v. 1960 julkaissut teoksessaan »Отъерки по синтаксису русскои

razgovornoi retši» s. 31—77 runsaasti esimerkkejä varsinkin verbien siteettö-
mästä rinnastuksesta.) Haitaksi toisaalta
on koitunut se, ettei siteetöntä ja siteel-
listä rinnastusta ole nyt saatu tarkas-
teltavaksi rinnan, saman järjestelmän
osina. Pulkkinen tietysti pitää soveltu-
vin kohdin silmällä asyndetonilmausten
kanssa vaihtoehtoisesti käytettyjä siteel-
lisiäkin ilmaustyyppejä, mutta esimer-
kiksi sellainen diakronian kannalta olen-
naisen tärkeä ilmiö kuin konjunktioiden
(ennen kaikkea distributioltaan kom-
plementaarinen lainakonjunktion *ja* ja
omaperäisen liitepartikkelin *-kä*) tun-
keutuminen itämerensuomessa vanhan
siteettömyyden tilalle on jäänyt varsin
niukkasanaisten käsittelyn varaan. Niuk-
ka on myös johdannossa (s. 14—16)
esitetty katsaus etäsukukielten ja indo-
eurooppalaisten kielten rinnastuskei-
noinhin. Sekä tekijä että lukija olisi var-
maan hyötynyt, jos tutkimukselle tältä
osin olisi luotu hiukan laajempi ja yksi-
tyiskohtaisempi tausta.

Näinkin supistettuun teemaan Pulk-
kinen on tehnyt vielä lisärajoituksia.
Tutkimus keskittyy nimenomaan kop-
ulatiivirinnastukseen ja jättää syrjään
eräät tapaukset, joissa siteetön rinnastus
on käsitettävissä pikemmin disjunktii-
viksi (s. 12) tai adversatiiviksi (s.
309—). Ulkopuolelle jäävät myös sellai-
set tapaukset, »joissa asyndeettisesti on
liitetty toisiinsa lauseita, joiden keski-
näinen suhde ajatuksellisesti ei ole kop-
ulatiivinen» vaan tulkittavissa tekijän
mukaan alistussuhteeksi (s. 309); ky-
seeseen tulisi kai usein myös tulkinta
sellaiseksi konklusiivi- tai eksplanatiivi-
suhteeksi, joka tarkkaan katsoen ei ole
rinnastusta eikä alistusta. Kysymyksen
siitä, miten siteetön kopulatiivirinnastus
on erotettavissa lähisukuisista ilmaus-
tyypeistä — eritoten appositiosuhtees-
ta —, Pulkkinen ei tarkemmin kajoa,
vaikka se hänen aiheensa kannalta on
mitä keskeisin. Paikoin hän tätä kysy-
mystä kyllä tulee hipaisseksi. Kun hän
s. 223 erottaa ilmauksen *heti kohta*

asyndetonparatagmojen joukosta, hän
pitää pääkriteerinä sitä, »ettei sanon-
nassa koskaan esiinny eikä edes tunnu
voivan esiintyä yhdistävää *ja*-konjunk-
tiota». Tämä päältä katsoen näppärän
tuntuinen kriteeri osoittautuu kuitenkin
pettäväksi. Voisiko esimerkiksi pohjois-
savolaisessa ilmauksessa *varsin tahallaan*
'varta vasten, tahallaan', jonka tekijä
s. 232 on hyväksynyt asyndetonpara-
tagmaksi, koskaan esiintyä *ja*-konjunk-
tiota, ja kenen kielitajulle ratkaisu on
uskottava: pohjoissavolaisen murteen-
taitajan vai yleiskielenpuhujan? Vas-
taavanlaisia tapauksia teoksesta löytyy
runsaasti, ja niiden ratkaisemista vai-
keuttaa erityisesti se, ettei ole selvää,
johtuuko *ja*-sanana mahdottomuus niissä
kulloinkin ilmauksen ei-parataktisesta
lauseopillisesta luonteesta vai jostain
syntaksin ulkopuolelle kuuluvasta sei-
kasta. Kuvaavaa on, että teoksessa en-
simmäisenä käsitellyiksi paratagmoiksi
on kelpuutettu *aikaa päiviä ja alun perin*
(s. 19—20), joissa *ja* ei liioin tunnu
mahdoliselta — kaiketi yksinkertaisesti
siitä syystä, että kyseessä sattuvat ole-
maan asyndetonkaavaan mukautuneet,
ankarasti määräasuisiksi kiteytyneet
fraasit.

Juuri *heti kohta* -tyyppisistä ilmauk-
sista olisi saanut hyvän lähtökohdan
kopulatiivirinnastuksen olemusta koske-
valle pohdinnalle, jommoista olisi odot-
tanut mieluiten johdantoon. Yllykettä
olisivat voineet antaa myös sellaiset
tapaukset kuin *ei hinnalla ei millään*
(jätetty s. 282 pois paratagmojen jou-
kosta, koska jälkimmäinen »ei on pelkkä
pleonastinen kiellon vahviste») tai »*sit-
keämmin, vahvemmin* nitoo viha ihmiset
yhteen kuin rakkaus» (s. 240: »Jälkim-
mäinen adverbi lienee pikemminkin
katsottava edellistä selittäväksi tai vah-
vistavaksi») tai *kahto kasaht* (sortavalalai-
nen esimerkki s. 205; »jälkiosa voi olla
myös tulkittavissa määritteeksi edelli-
selle, jolloin sanapari kuuluisikin ilmaus-
tyyppiin »katsoi mulkaisi»»). Viimeksi
mainitun esimerkin tulkintaan tietysti

vaikuttaa se, onko *katsoi mulkaisi* -tyyppinen koloratiivirakenne ylimalkaan ominainen Sortavalan murteelle, kuten monille länsimurteille ja osaksi karjala-aunukselle, vai onko sen sijalla tyyppi *katsoa mulkaisi*. Ainakin dosentti Heikki Leskinen mainitsee kuulleen Sortavalan puolessa vain tätä jälkimmäistä tyyppiä. — En tosin usko, että tarkkakaan pohdinta olisi voinut tekijälle antaa yleispätevää keinoa kopulatiivirinnastuksen ja appositiosuhteen rajanvetoon. Pohdinnan tulos olisi kenties ollut hiukan samantapainen kuin G. S. Kellerillä (*Das Asyndeton in den baltoslavischen Sprachen* s. 21): »Den weitaus grössten Teil der russ. Asyndeta bilden solche, bei denen das zweite Glied am besten zu erklären ist mit »der (die, das) da ist ...«, also mit Achtergewicht, so dass das erste Glied das allgemeinere aussagt, das zweite das speziellere, also der Apposition nahestehehd: — — (oft ist die Grenze von Asyndeton und Apposition kaum zu finden) — —.» Niin suhteellinen kuin tämänsuuntainen ratkaisu onkin, se tuskin sentään olisi ollut arvoton esitettäväksi tutkimuksessa, jonka nimenomaisena aiheena on kopulatiivirinnastuksen ilmaiseminen. Ehkei olisi ollut pahitteeksi mieltää sitäkään, mitä kaikkea yleensä voidaan rinnastaa. S. 308 mainitaan harvinaislaatuisena esimerkkinä kahden interjektion muodostama paratagma: »Eikä pannu *oi*, *ei ai*.« Ei tunnu mielekkäältä puhua sellaisten lauserakenteen ulkopuolelle jäävien elementtien kuin interjektoiden rinnastamisesta; jos tekijän näkökanta hyväksytään, silloin olisi esimerkiksi interjektioaparissa *oi voi* asyndeettinen rinnastus ja se siis kuuluisi hänen tutkimuksensa alaan! Äskeinen esimerkki onkin kai käsiteltävä hiukan toisin. Rinnastuksen jäsenenä ei siinä periaatteessa ole kaksi interjektiota vaan kaksi yksisanaista suoraa esitystä, jotka voidaan tulkita *panna*-verbin objekteiksi, sikäli kuin objektin ala laajennetaan, Siron ja

Penttilän ehdottamaan tapaan, käsittämään myös oratio directa.

Johdannossa luetellaan muutamia muitakin aiheeseen tehtyjä rajoituksia. Niitä on ensiksikin se, että kirjakieli saa tutkimuksessa vähemmän huomiota kuin asyndetonilmausten varsinainen lähde, kansanmurteet. Käsittelemättä on jätetty myös eräitä erikseen mainittuja tapausryhmiä: 1) runojen, sananlaskujen ja arvoitusten asyndentontapaukset, joissa siteettömyys tekijän mukaan »ennen muuta johtuu rytmisistä», 2) »sellaiset puheenparret, joissa vain toinen komponentti on varsinainen sana ja toinen sen jonkinlainen muunnos (esim. *kiluiheen kaluiheen, nurin narin*)», ja 3) rinnasteisista sanaliitoista kehittyneet, ns. summatiivit yhdyssanat (*maailma, Ruotsi-Suomi* yms.); neljänneksi ja viidenneksi voisi vielä lisätä tekijältä huomiotta jääneet *hyvä hyvä, mene mene, niin niin* -tyyppiset toistumat ja hänen toisaalla käsittelemänsä *-kin*-liitteisen tyyppin *orallakin ongellakin* (ks. Vir. 1966 s. 29—37). Sivuuutusta olisi varsinkin folkloreaineiston ja summatiivien yhdyssanojen osalta sietänyt perustella tarkemmin. Kalevalanmittaisen kansanrunouden siteettömyys on tuttu asia, mutta miten voidaan osoittaa, että se perustuu »ennen kaikkea rytmisyyhin»? Kaikki sanottavahan kalevalansäkeessä on pakko valaa metriseen kaavaan, ja valu olisi usein varmaan mahdollista, vaikka käytettäisiin konjunktiotakin; esimerkiksi *sanan virkkoi ja nimesi* kävisi kai yhtä hyvin kuin asyndeettinen *sanan virkkoi, noin nimesi*. Tuskin kalevalanmittaisen folkloren asyndeton perimmältään on muuta kuin tyylipiirteeksi kangistunut lauseopillinen arkaismi, ja sellaisena se olisi ansainnut hiukan enemmän huomiota teoksessa, joka pyrkii paljastamaan suomen asyndetonin juuria. Summatiivien yhdyssanojen laajempi käsittely olisi sekin voinut jotain valaista. Pulkkisen s. 13 luettelemista hajaesimerkeistä kaksi (*maailma, joku*) on vanhan asyndeettisen rin-

nastustavan selvää perintöä, kaksi (*Ruotsi-Suomi, hapanimelä*) ilmeisiä käännöslainoja ja yksi (*kaksikymmentäyksi*) todennäköinen käännöslaina. Ainakin omaperäiseen asyndetonperinteeseen pohjautuvat tapaukset olisivat kaivanneet tarkempaa käsittelyä. Niiden nykyinen yhdyssanasuus on tietysti toisijaista — vrt. Wiedemann, Gr. § 179: *olen maad ilma näinud* (d. h. die Welt) — ja Pulkkinen tutkimusaiheen kannalta myös toisarvoista. Sanaliiton ja yhdysanan rajahan on hänen tutkimuksessaan muutenkin onnistuttu pitämään yllä vain keinotekoisesti, Nykysuomen sanakirjan sovinnaiseen oikeinkirjoitukseen nojautuen, niin että monien yhdyssanoiksi tajuamat *alun perin, perin pohjin* ja *suin päin* on kelpuutettu mukaan mutta esim. *mitenkuten* ja *päinvastoin* jätetty käsittelemättä.

Laajan tutkimusaineiston jäsentäminen helposti hallittaviksi alakokonaisuuksiksi ei näytä olleen aivan yksinkertaista. Tekijä on päätenyt käsittelemään sanojen asyndeettisen rinnastuksen myöntö- ja kieltolauseessa erikseen, kummassakin sanaluokittain ryhmiteltynä; lisäksi seuraa lyhyehkö luku »Lauseiden ja sanaryhmien rinnastus». Tätä myöten kaikki on selvää ja symmetristä. Varsinaiset vaikeudet ilmenevätkin vasta alajaotuksissa. Esimerkiksi myöntölauseeseen kaksijäseniset substantiivirinnastukset on ryhmitetty ensin fraasiparatagmoihin ja muihin paratagmoihin ja nämä kummatkin vuorostaan ideologisiin alaryhmiin; kuitenkin sellaiset erikoistyyppi kuin numerukseltaan epäloogiset *akat lapset* 'akka ja lapset', *isät äidit* 'isä ja äiti', kaikki komitatiivilmaukset (*karvoineen korvineen, tavaroineen päivineen*) ja omistusliiteilmaukset (*ikänsä aikansa*) on otettu puheeksi muusta jäsennysporrastuksesta riippumattomassa asemassa ja niitä koskevat yleiset havainnot ja päätelmät tarjotaan lukijalle annoksittain jo ennen myöntölauseen paratagmojen kokoavaa yleiskäsittelyä. Fraasiparatagmojen ja muiden paratag-

mojen ero on keskeisenä jakoperusteena paitsi tässä myös useimmissa muissa luvuissa. Ero on periaatteellisesti epäilemättä tärkeä, mutta rajan vetäminen näiden kahden ryhmän välille on tuottanut paikoin ylittämättömiä vaikeuksia. Jälleen olisi toivonut, että tekijä johdannossa olisi luonut rajanvedolle mahdollisimman hyvät lähtöasemat. Fraasin tuntomerkkejä luetellaankin johdannon sivuilla 17—18 koko joukko: fraasi on tavallisesti määrämuodossa tai -muodoissa; fraaseja ovat myös määrämuotoihin kiintymättömät *elo eläminen* (alkusointu!) ja *luu nahka* (vakiintunut tiettyyn käyttöyhteyteen); fraasin merkitys voi poiketa jäsensanojen merkityksen summasta (tämä kriteeri tosin ilmaistu vain ohimennen ja negatiivisesti: »fraaseihin ei ole sisällytetty sellaisia suhteellisen usein sidesanatta koordinoituja sanapareja kuin esim. *sukka kenkä* tai *lehmä lammas*, joiden muodostama paratagma voi olla kulloinkin tarvittavassa sijassa merkityksenkään poikkeamatta odotettavasta»). Esityksestä käy sitä paitsi pitkin matkaa ilmi, että fraasiuden edellytykseksi on katsottu ilmauksen yleisyys; fraasiksi ei ole siten päässyt esimerkiksi yhden tyrvääläisen tiedonannon varassa oleva rinnastus *päättä häntää* lauseessa »Kylä se ny oli oikee emävale ilman päättä häntää» (s. 111). Mutta missä suhteissa eri kriteerejä on painotettava? Äskeisessä tyrvääläisessä esimerkissä sanonnan harvinaisuus on lyönyt laudalta sekä määrämuotoisuuden että merkityksen eriytyneisyyden kriteerin. Joskus taas fraasiksi on kelpuutettu sellainen sanonta, johon ei tunnu sopivan yksikään fraasiuden kriteeri: fraasi olisi esimerkiksi muodoltaan sangen vaihteleva ja merkitykseltään täysin odotuksenmukainen *illoin aamuin ~ aamuin illoin ~ illan aamun ~ iltaa aamua ~ illat aamut ~ aamut illat* (s. 51—53), vaikka melkoista kiinteämuotoisempi *ukot akat ~ ukkoo akkaa* (s. 108) on joutunut ei-fraasien karsinaan. Fraaseja olisivat edel-

leen *kesänsä talvensa* (s. 133) ja *pyhänsä arkensa* (s. 134) mutta eivät *isonsa pienensä* (s. 137) ja *isäntänsä emäntänsä* (s. 138) — millä perustein, jää tietymättömäksi, kun kaikista neljästä on runsaasti kirjauksiakin. Kokonaan sanomatta johdannossa on jäänyt, että adjektiivirinnastuksen fraasiutta ratkaistaessa ei määrämuotoisuuden kriteeriä ole voitu soveltaa. Fraasiksihan on s. 174 katsottu mm. *suuri summaton*, vaikka se voinee taipua vapaasti missä sijassa hyvänsä (esimerkkiaineistossa näytteitä paitsi yks. nominatiivista myös genetiivistä ja partitiivista).

Tämäntapaiset epäsymmetrisyydet ja tulkinnanvaraisuudet eivät tutkimuksen käyttökelpoisuutta onneksi juuri haittaa, varsinkin kun lukijan apuna on huolellisesti laadittu hakemisto. Haitallisempaa on se, että yleistävät päätelmät ovat teoksessa sirottuneet sinne tänne eri alalukujen loppupuolelle, vaikka ne kussakin yhteydessä ovat varsin samansuuntaisia. Se mitä tekijä toteaa esimerkiksi myöntölauseen substantiiviparatagmojen painotuksesta, niiden murremaantieteestä, ilmaustyyppien iästä ja vaiheista kirjakielessä (s. 154 —), pätee suurelta osalta myös kaikkiin muihin asyndeettisiin paratagmoihin; jos se olisi otettu puheeksi yhdessä niitä koskevien havaintojen kanssa, olisi välttytty turhalta toistelulta ja saatu asiat kerralla esitetyksi mahdollisimman laajassa yhteydessä. Disposition pirstovuuden takia ovat jotkin seikat muuten jääneet käsittelemättä kohdissa, missä se olisi ollut mahdollista. Niinpä rytmisen painavoituvuustendenssin, »viskurilain», pätevyyttä on tarkasteltu vain myöntölauseseen substantiivirinnastusta koskevassa luvussa s. 151 ja silloinkin jätetty mainitsematta joukko aineksesta löytyviä viskurilain vastaisia tapauksia. Niitä ovat ainakin *alun perin*, jonka prosodia luontevasti selittyy tekijän esittämän etymologian pohjalta, edelleen *asiatta aiheetta*, *hengin hipein*, *katsoma näkemä*, *kynsin käsin*, *silakkaa leipää* ja *vanhat nuo-*

ret, joista kaksi ensimmäistä tulee ymmärrettäväksi jälkiosan alkuperäisestä tavuluvusta lähdettyessä ja *silakkaa leipää* on saanut selityksensä s. 100. Muista luvuista voidaan poimia samanlaisia »laittomuuksia»: *sanaton suuton*, *parkuen kiljuen*, *mennen tullen*, *ei pontta ei perää*, *ei pohjaa ei perää* (prosodia selitetty s. 248 vetoamalla siihen, että ilmaus on kontaminaatio sanonnoista *ei pontta ei perää* ja *ei pontta ei pohjaa*; samalla olisi voinut kielihistoriallisesti selittää, miten näiden prosodia on ymmärrettävä), *ei suojaa ei sijaa*, *ei tilamailla tienoilla*, *ei alkua ei loppua*, *ei näy taivasta ei maata*, *ei poekoo ei piikoo*, *ei häntää ei päätä*, *ei kuule ei nää*, *ei kuulu ei näy*, *ei lykätty ei lyöty*. Osa näistä on toisinpäisten sanontojen harvinaisia variantteja, osa hyvinkin tavallisia; selvintä olisi ollut, jos kaikkia olisi käsitelty yhdessä ja paljon lukuisampiin viskurilain mukaisiin tapauksiin verraten.

2.

Pulkkisen teokseen sisältyvä kansanomainen asyndeetonaineisto on kunnioitusta herättävän laaja ja täyteläinen. Vähällä vaivalla se ei ole kertynyt. Sanakirjasäätiön vanhat kokoelmat ovat työlle antaneet hyvän pohjan mutta eivät enempää: jos teoksen olisi ollut pakko nojautua yksinomaan niihin, se olisi ilmeisesti jäänyt syntymättä. Paradoksaalia onkin, että ratkaiseva lisäaineisto on tavoitettu vasta käyttämällä hyväksi säätiön viime vuosina uusiutunutta vapaaehtoisten kirjeenvaihtajien verkkoa, siis keruumuotoa, jota 1950-luvulla jo ehdittiin luulotella merkityksensä menettäneeksi. Kuinka kauriinisiin tuloksiin tällä tavoin on voitu päästä, osoittaa vaikkapa s. 145 julkaistu runsasmerkkinen ja harvinaisen selväpiirteinen kartta savolaisen *ikänsä aikansa*, *isonsa pienensä* -tyypin levikistä. Murremaantieteelliset ja historioivat

päätelmät, joita näin todistusvoimaisen kartan varaan on rakennettu, ovat kes-tävyydeltään tietysti aivan toista luok-kaa kuin sellaiset »suuntaa viittaavaan» haja-ainekseen perustetut päätelmät, joi-hin murteentutkimuksessamme yhä jou-dutaan useasti turvautumaan. Riittä-västi Pulkkinen on yleensä voinut va-laista myös yksityisten asyndetonilmaus-ten levikkiä. Ei silti ole vaikea löytää tapauksia, joissa enemmän levikitiedot olisivat omiaan vankentamaan esitystä, eikä sellaisiakaan, joihin olisi ollut saatavissa lisävalaisua jo Sanakirjasää-tiön tämänhetkisistä kokoelmista. Esi-merkiksi s. 239 käsitelty karjalaislevikki- nen paratagma *äijä(n) vähä(n)* 'jonkin verran' (jonka kopulatiivi luonne ei ole muuten riidaton — vrt. *enemmän tai vähemmän*) on merkitty Suomen puolelta ensinnäkin tekijän mainitsemista kymmenkunnasta pitäjistä ja lisäksi vielä Tohmajärveltä ja Nilsistä: »Jos et äijee vähee huuvista, niin kauppo ei tule» (Tohm, E. Härkönen 1936), »Päevällähän tuo äejjä vähän on iäneti (sairas tuskissaan)» (Nil, Simo Hämäläinen 1938). Huom. lisäksi teoksessa mainitsematta jääneet *äijäsen vähäsen* (»Äejjäsevä vähäsen tätä sukkaa nopen-*taa*» neuloo hiljalleen; RanS, Esteri Malinen 1931) ja omistusliitteinen *äijän-sä vähänsä* (»Oishan sitä äijäsa vähäsa», KanL, O. A. F. Lönnbohm 1910). Syn-nyltään hämärästä fraasista *ristiin rauhaan* 'ristiin rastiin' Pulkkinen toteaa s. 231, että »ensi käden murretietoja on niukas-ti, kaikki hämäläismurteista»: Lavi Ika Kyl Orim, sidesanaisena lisäksi Pori Hui, inessiivimuotoisena Lempä. Äs-kettäin valmistuneessa *risti*-sanuetta kos-kevassa pro gradu -työssään on prof. Nirvin oppilaalla Pirkko Laineella esi-tettävänä positiiveja tietoja yhdeksästä-toista muusta pitäjistä, jotka kaikki edelleen vahvistavat levikin hämäläi-syyttä: Pöy Nak Kauv Hui PunL Suoni KanP HKyr Kih Virr Tei Oriv KanA Urj Tam Hat Van Hol Myr. Samaa merkitsevä *ristiin raaniin* on

Pulkkisen aineistossa vain Maaningalta, Pirkko Laineella lisäksi Muuruvedeltä, Varpaisjärveltä, Iisalmelta, Sonkajärvel-tä ja Kiuruvedeltä.

Alkuperäisaineisto on taiten seulot-tu teosta varten. Turhaa paisuttelua on vältetty; murre-esimerkkejä yksityi-sistä paratagmoista on kyllä lueteltu runsaanlaisesti mutta ei koskaan enem-pää kuin on tarpeen eri murrealueita edustavan kokonaiskuvan luomiseksi ja ilmausten vaihtelevien käyttöyhteyksien selventämiseksi. Erityisen kiitoksen an-saitsee esimerkistön kansanomaisen aitous ja tuoreus — teennäisiä tai mi-täänsanomattomia esimerkkivirkkeitä ei mukaan ole kelpuutettu. Esimerkkivirk-keet ja aineisto ylimalkaan tekevät myös luotettavan vaikutuksen. Teoksen lop-puun on painettu Sanakirjasäätiön kir-jeenvaihtajien vastattavana olleet teki-jän asyndetonitiedustelut, ja niiden avulla voi lukijakin tarkistaa, mitä fraaseja koskevat tiedot ehkä ovat osaksi provo-soituja. Muutamissa harvahkoissa koh-din voi provosoinnin jälkeä tai muuta epäluotettavuutta tosiaan uumoilla: s. 62 mainitaan kansankielessä harvinai-nen paratagma *oin päivin* mm. Tuusu-lasta (tieto kyselyn tulos, vastaajana innokas opinsaanut kotiseutumies), s. 65 todetaan siteellinen (*etsiä*) *kissojen ja koirien kanssa* tutuksi mm. Muurlassa ja Noormarkussa (koko fraasi *kissojen [ja] koirien kanssa* rajoittuu muuten itämur-teisiin ja niiden vaikutuspiiriin; länti-set tiedot taas kyselyn yllyttämiä), s. 66 on esitettävänä yksi ainoa, jämsäläi-nen tieto nominatiivimuotoisesta asyn-detonfraasista *koti kontu* (esimerkki kuu-luu »Män koti kontu ja ol moat ja man-nut», ja sen on ilmeisesti alkusointu-fraaseja koskevaan Sanastajan-tieduste-luun lähettänyt hataranlaiseksi tunnet-tu Sanakirjasäätiön vastaaja), s. 77 lue-tellaan yksittäisiä pitäjiä, joissa fraasi *rahat tavarat* muka on tuttu (tekijäkin myöntää kyselynsä vaikutuksen tässä kohden, ja esim. sellainen pitäjännimi kuin Padasjoki herättää lisäepäilyjä

erään liikainnokkaan sikäläisen vastajaan tähden), s. 191 mainitaan harvinaisen fraasi *kisaten kirmaten* mm. Kiiikalasta (toimekkaan mutta murteenhallinnaltaan hiukan horjuvan merkonomin vastaus kyselyyn), s. 193 fraasi *riistäen raastaen* paitsi Lempäälästä vain Mäntyharjasta (erittäin kokeneen muistiinpanijan tieto, jonka ainoa vika on se, että sanonta nähtävästi on yksinäisen lempääläläisen tiedonannon perusteella puristettu esiin). Liiallista herkkäuskoisuutta tekijä osoittaa, kun hän s. 230 kelpuuttaa aineksensa ainoat kaksi »murrettietoa», jotka on löytänyt paratagmasta *kuitenkin kaikitenkin* (Vanajasta ja Kestilästä; kummankin tiedon lähettäjänä harras mutta opinsaanut kotimurteensa tuntija). Hän kyllä viittaa siihen, että sanonnan yleistymistä kirjasuomessa on voinut tukea sen esiintyminen Kalevalan loppusanoissa (»Vaan kuitenkin kaikitenki / la'un hiihin lauloille»), mutta jättää tekemättä sen luonnollisen päätelmän, että ilmaus on kokonaan kalevalaista lähtöä. Paljon sillä ei muuten ole taustaa kansanrunoissakaan. Kuten Väinö Kaukonen on osoittanut, Kalevalan säikeiden lähteenä ovat olleet kuoharin sanat, jotka Lönnrot merkitsi 1834 Vuokkiniemen Lonkassa: »Vaan kuitenni, kaiketi[ki], Niin ne salvajat sanoo, — — Vain kuitenn[i], kaikitek[i], Harvoin yhtehen yhymme, Sanolemaan soattonemma. Niin ne salv[ajat] sanoo, — — Kuoharit kohittelo» (SKVR I 4: 1716). Muualta folkloresta en ole onnistunut tätä paratagmaa löytämään, ja siihen sisältyvä adverbili *kaikite(n)* näyttää olevan kansankielessä yksinäänkin harvinainen: tietoja on vain Kuopion, Nilsin, Pielisjärven ja Kajaanin murteista. Merkitys on kaikkialla 'kai, kaiketi' ja sandhiedustus alkup. *-k:* hon viittaava; erikseen huom. Vuokkiniemen Pirttilahdesta merkityt runosäkeet: »Kule sielä kuusi vuotta, — — Ümpäri üheksän vuotta, Kaikitenki kaksitoista» (SKVR I 1: 305).

Vaikka siis varsinaisesta tutkimusaineistosta ja sen esittämistavasta ei juuri löydäkään moitteita sijaa, lukija toisaalta kokee jonkinlaiseksi puutteeksi sen, että kommentti- ja vertailuaineistoa teokseen on otettu turhan säästeliäästi. Mm. tietoja siteellisten varianttien esiintymisestä tai esiintymättömyydestä asyndonfraasien rinnalla olisi voinut antaa johdonmukaisemmin kuin Pulkkinen tekee. Myös fraasien jäsen sanojen murteellista merkitystä ja levikkiä koskevat tiedot ovat toisinaan puutteellisia, jopa siinä määrin, että esityksen uskottavuus (turhaankin) kärsii. Mainitsen esimerkkejä:

käsin kopposin, käsin kopenein, käsin kopinein (s. 28—29). Tulkittu Lönnrotin mukaan niin, että jälkiosa merkitsee 'kättä, hyppysiä', mutta jätetty sanomatta, että ainoakaan murrettietoa tällaisesta *kopponen, kopene, kopine* -sanojen merkityksestä ei ole esittänyt.

liesin paasin (s. 30). Alaviitteessä mainitaan, että »*paasi*-sanana käyttö liesikiveä tarkoittamassa on noteerattu SKES:ssäkin». Primaaritietoja tästä *paasi*-sanana merkityksestä olisi löytynyt SS:n kokoelmista: esim. Martti Rapolan sanalippujen mukaan *paasi* Nastolassa = 'avoiimen takan pohjapaasi', Jaalassa 'avonaisen liedan, takan (*tolon*) varsinainen liesipaikka [Rapolan lisäys: ja nähtävästi koko toton alaosa]'. Huom. vielä ainoa arkistotieto yhdyssanasta *liesipaasi* (jota Pulkkinen olettaa koko fraasin lähdekohtaksi): »Jalkamyllyssä oli myös liesi ja liesipaasi, missä paloi puissa valkee» (Orivesi, Kustaa Mäkelä 1931).

rusua ruumenta (s. 37). Vain epäsuorasti ilmenee, että *rusu* tarkoittaa puimaroskia, -jätteitä (esimerkiksi Maaningan murteessa: 'huonoja jyviä, oljenkappaleita, oljensolmuja, ohdakkeen kappaleita ym.'). Tietoja sieltä täältä muualtakin savolaismurteista).

syttä hankaatta (s. 39). Fraasin harvinaistumisen syynä on tekijän mukaan peuranpyynnin johdeaitaa tarkoittavan »*hangas*-sanana katoaminen kielenkäy-

töstä peuranpyynnin päätyttyä». Valaisevaa olisi ollut mainita, että sana vielä taannoin on kirjattu Peräpohjolasta (Vittangin, Tärännön ja Inarin murteista; Sodankylästä jopa tällä vuosikymmenellä).

uusta ahtaasta (s. 46), joka on ilmoitettu vain Piippolan murteesta, selitetään enemmittä puheitta 'uuttua' merkitsevän *uu*-sanan avulla (samoin Kiih PieJ HeiV *uustakin ahtaastakin*, ks. Vir. 1966 s. 31). Tulkinta voi olla oikea, mutta ääneti ei olisi pitänyt sivuuttaa levikkeikkoja, jotka puhuvat pikemmin sitä vastaan kuin sen puolesta. Kyseinen *uu* näet tunnetaan vain Peräpohjolan pohjoisista, kun taas laajalti savolaismurteissa ja niihin rajoittuvissa pohjalaismurteissa, siis juuri *uusta(kin) ahtaasta(kin)* -fraasin alueella, on käytössä *uuttu*. Vrt. myös Vir. 1934 s. 216—.

huuten heilaten (s. 189) on sijoitettu synonyymiparatagmoihin, mutta mitään näyttöä ei ole esitetty siitä, että *heilata* tosiaan olisi *huutaa*-verbin synonyymi ja tarkoittaisi siis ensisijaisesti äänenpitoa. Itse asiassa kansankielen *heilata* tarkoittaakin vain heilumista (esim. Ruov KuoV Hat Iit Kong Nmo Muon Tär Vit) tai muuta vilkasta liikehtimistä ('kulkea kiireesti edestakaisin t. sinne tänne, »seuhtoa»' KanN, 'liikkua sukelasti sinne tänne' Kong, »piti heilatas siellä yhtä ja toesta [toimittaa asioita]» Sot, 'liehua, häilää' Tyrö).

kiirien kontaten (s. 198). Maininta *kii-riä*-verbin lounaismurteis-länsiusmaalaisesta merkityksestä 'kierii' olisi ollut paikallaan tämän muurlalaisen fraasin selitykseksi.

varsin tahallaan (s. 232). Jäsensanojen synonyymisuutta olisi voinut perustella paremmin kuin vain Nykysuomen sanakirjaan vedoten, semminkin kun *varsin*-adverbilla on murteissa kovin moninaisia merkityksiä. SS:n kokoelmat osoittavat, että *varsin* 'tahallaan' tunnetaan Etelä-Pohjanmaalla ja laajalti savolaismurteissa (etenkin Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa ja savolaisvaikutteisella Poh-

jois-Pohjanmaalla), siis alueella, joka kohtalaisen hyvin sopii kyseisen asyndetonfraasin levikkiin.

ei aanaa ei kaavaa (s. 241). Tämän haapaveteläisen sanonnan alkuosa tulkittu Lönnotin avulla, jälkiosa jätetty tulkittamatta, vaikka selityksainesta olisi ollut käden ulottuvilla: *ei aanaakaan* 'ei aavistakaan' yleinen mm. Pohjois-Savossa ja Pohjois-Pohjanmaalla, *kaava* 'vaatteen, rukkanen tai jalkineen leikkumalli' mm. Pohjois-Savossa sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla.

ei häpeää ei huikeaa (s. 243) todetaan kirjatuksi vain Iisalmelta ja selitetään vetoamalla siihen, että »sanalla *huikea* on 'häpeän' merkitys kuten eräissä muissa ims. kielissä (ks. SKES)». Lisättäköön, että *huikea* 'häpeä' on tunnettu, ilmeisesti karjalaisperuna, eräissä suomenkin itäisimmässä murteissa (ainakin Kive Rautu Sak Kauk Sor Tuup Ilo PieJ). Verbi *huieta* 'hävetä' on merkitty sekä eri tahoilta Pohjois-Karjalaa että Pohjois-Savostakin (Maan Nil).

ei uutta ei kystä (s. 259—260) on selitetty merkitseväksi 'ei raakaa eikä kypsää' ja samakäyttöinen, levikiltään lounainen *ei uutta ei vanhaa* sen uudennokseksi: »kun sana *uusi* on menettänyt 'raa'an' merkityksensä ja sana *kypsi* on harvinaistunut, onkin jälkimmäisen komponentin tilalle vaihdettu *uusi*-adjektiivin tutumpi vastakohta *vanha*». Päätely olisi hiukkaakaan vakuuttaakseen vaatinut edes sen lisäyksen, että *uusi* 'raaka' tunnetaan missä tavallisempaan, missä harvinaisempaan kaikkialla suomen murteissa paitsi juuri lounaismurteissa ja niiden liepeillä (Ala-Satakunnassa, Länsi-Uudellamaalla). Onko *uusi* lounaassa koskaan merkinnyt 'raakaa', jää silti todistamatta, ja sinänsä houkutteleva selitys *ei uutta ei vanhaa* -fraasin synnystä pysyy siten hypoteettisena.

ei kissiä ei kakkua (s. 265). Lukijaa olisi voinut valistaa tiedolla, että tämän eteläpohjalaisen fraasin alueella *kakku* = 'karitsa'.

ei leipää ei leivän särvintä (s. 267) tode-

taan itämurteiseksi; kuitenkin »huomiota kiinnittää, ettei ilmausta näy käytetävän itäisissä ja pohjoisimmissa savolaismurteissa, ei liioin Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla, joilla [pro jossa t. missä; vrt. Kolmas kielivartio s. 60—62] savolaisfraseologiaa yleensä paljon viljellään». Levikin vajuus saa ilmeisesti selityksen, jos tarkataan *särvin*-sanakananomaisia merkityksiä. Enimmissä murteissa *särvin* tarkoittaa sellaisia arvokkaita kiinteitä ruoka-aineita kuin lihaa, kalaa, voita, ja sellaisena se on hyvin sopinut rinnastettavaksi tärkeimmän viljatuotteen nimen kanssa. Sillä savolaisella tai savolaisvaikutteisella alueella, missä fraasi *ei leipää ei leivän särvintä* on outo, *särvin*-sanalla sitä vastoin on melkoista halpa-arvoisempia merkityksiä, jotka nähtävästi ovat tehneet sen sopimattomaksi olemaan *leivän* fraseologisena liittolaisena. Itäisimmissä savolaismurteissa (ainakin pohjoisosissa Suomen Pohjois-Karjalaa) *särvin* näet tarkoittaa mitä tahansa nestemäistä ruokaa, ja pohjoisimmissa savolaismurteissa (= Kainuun murteistossa) sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla *särvin* on yksinkertaisesti = 'juoma, palanpainike (mikä hyvänsä, vaikkapa piimä, huitu tai kalja)'.

ei oralla ei ongella (s. 269). Tieto vain Lapualta, vailla tekijän kommenttia — kuten myös pohjoiskarjalaiset ja kainuulaiset tiedot *-kin*-liitteisestä fraasista *oralakin ongellakin* Vir. 1966 s. 29. Vrt. *ora* 'kaira, näveri' (mm. Pohjois-Karjala, Etelä-Pohjanmaa), *poltinora* (mm. Sotkamo).

ei pusaa ei säkkiä (s. 270). »Ainoa kirjaanpano on Lapualta. — Sana *pusa* merkitsee Lönnrotin mukaan 'päse, pung'». Olisi voinut lisätä, että vertauskohtia nykymurteista ei hevin löydy (huom. kuitenkin *pusa* 'nahkasta ommeltu ja karvoilla täytetty pallo' Teuvalla, 'pussi' Vermlannissa).

ei katso ei kallahda (s. 292) on tekijän mukaan synonyymifraasi, koska *kallahtaa*-verbi »merkitsee Sanakirjasäätiön ko-

kelmien mukaan paitsi 'välittää, perustaa jstk' myös 'katsahtaa'». Tarkempi dokumentointi puuttuu, eikä siihen olisi paljon mahdollisuuksia ollutkaan. Merkityksestä 'katsahtaa' on SS:n kokoelmissa nimittäin vain pari tietoa: Ilo-mantsissa »Ei se tok kirjaan kallahak» = Ei se toki kirjaan katso (J. Meriläinen 1901; sanalipussa on ennen tätä esitetty fraasi »ei — — kahtonna eikä kallahtanna»), Isossakyrössä »Ei käyny sen perästä kallahtamassa» (A. V. Koskimiehen kirjaanpanoja). Sikäli kuin tietoihin on luottamista, kysessä voivat aivan hyvin olla abstrahoitumat juuri fraasista *ei katso ei kallahda*, jossa *kallahtaa* alkuperäisen merkityksensä mukaisesti on ensin nähtävästi merkinnyt 'liikahtaa (mielenkiintoa osoittaakseen)'. Liikahtamista, heilahtamista *kallahtaa* yhä tarkoittaa erityisesti pohjalaismurteissa (Ylitorniolla 'kallistua, kellahtaa', mikä merkitysvivahde selittyy hyvin *kalsikannasta* lähdeittäessä). Samalta pohjalta on kai kehittynyt myös murteittainen merkitys 'hiiskahtaa'.

Lähisukukielten vertailuaineistoa löytääkseen Pulkkinen on tarkastanut melkoisen määrän kielennäytteitä ja muita saatavilla olleita lähteitä. Tulos on jäänyt laihaksi sikäli, että suomen asyndetonfraaseille on löytynyt yllättävän vähän sanasanaisia vastineita: »valtaenemmistö suomen asyndetonfraseologiaa tunnetaan vain suomesta» (s. 157). Vaikka enempien lähteiden käyttö tuskin olisikaan tuonut mainittavia lisää, olisi ehkä sentään kannattanut Suomessa ja Virossa säilytettävien sanastokokoelmien avulla kartuttaa erityisesti teoksessa vähälle jääneiden inkeroisurteiden, vattjan ja vepsän osuutta. (Inkeroisurteiden esimerkkejä Pulkkinen ei tarjota juuri lainkaan; kun sellainen sitten ihmeeksi vilahtaa s. 208, se on suomen murteiden esimerkkien joukossa.) Vielä tähdellisempää kuin mahdollisten lisävastineiden löytäminen suomen fraaseille olisi kuitenkin ollut saada yleiskatsaus, vaikkapa lyhytkin, asyndeton-

ilmausten asemaan eri lähisukukiellissä ja nimenomaan myös niihin sukukielten fraaseihin, joilla ei suomessa ole vastinetta. Tällainen näkökulman avarrus ei olisi suinkaan ollut ristiriidassa teoksen teeman »Asyndeettinen rinnastus suomen kielessä» kanssa, päinvastoin se olisi auttanut lukijaa sijoittamaan suomen asyndeetonin oikeisiin yhteyksiinsä ja siten estänyt tarpeettomia perspektiiviharhoja. — Lapin asyndeetonfraasit eivät ole saaneet teoksessa minkäänlaista huomiota — valitettava unohtus sekin, kun niiden joukossa on monia aivan suomalaisten fraasien kaltaisia (lainaako vai vanhaa yhteisperua, jääköön tässä ratkaisematta). Seuraavanlaisia fraaseja tunnetaan vallankin norjanlapissa ja sen itäpuolelle jäävissä murteissa: IpN *bár'gát ijá báive* 'arbeide natt og dag', I *ijjajld peevijd* t. *ijjapejvja* 'yötä päivää', Ko. *ijnvn pejvén* id. (huom. myös L *idja-peivē mannat* 'fara dag och natt'); N *ided akkēd boatta* 'kommer morgen og aften', I *ideed eehid* 'aamuin illoin'; N *būriid báhaid muosatit* 'smake godt og ondt'; N *owdās māņas* 'fremover og bakover', I *oudas majas* 'edestakaisin', Ko. *ǰud^(A)s-māusst*, T *autus-māzít* id. Yleislappalaisia ovat ainakin pronominkantaiset adverbiparatagmat, esim. IpEt. *duhka diekie* 'hit og dit', U *diihke duahku* 'hierhin und dorthin', *dug-dåg* 'hier und da (räuml.)', hierhin und dahin', L *tuohku tiehk* 'hit och dit', *tuolli-talli* 'då och då', N *duokkō dei'kē* 'hit og dit, frem og tillbake', *duoggō daggō* 'her og der', *duollēh dällē* = *duolloi(d) dälloi(d)* 'nu og da', I *tuohu teehi(n)* 'sinne tänne', T *toģi tiege* id.

Lisäämisen varaa olisi ollut myös indoeurooppalaisessa vertailuaineistossa. Germaanisista kielistä ei asyndeettisiä kahden sanan rinnastuksia juuri löydy, niin että miltei ainoana vertauskohtana tulevat kyseeseen suomen siteettömien fraasien siteelliset vastineet. Niitä Pulkkinen paikoin esittääkin, ei kuitenkaan johdonmukaisesti. Myös kysymys suomalaisten ja indoeurooppalaisten rin-

nastusilmausten geneettisestä yhteydestä on jäänyt vähälle valaisulle, ja niinpä lukija suorastaan yllättyy, kun s. 186 *yksi sama* reippaasti katsotaan lainautumaksi ieur. taholta — samaa helposti tarjoutuvaa selitystä ei sen sijaan ole sovellettu esimerkiksi lähisivuilla käsiteltyihin ilmauksiin *sinne tänne* ja *yksi toinen*. Suurimpana puutteena on kuitenkin pidettävä sitä, että vertailut venäjään ovat jääneet muutaman viittauksen varaan. Lukuisilla suomen asyndeetonfraaseilla on venäjässä joko siteettömiä tai siteellisiä vastineita; tarkattakoon vaikkapa seuraavaa poimielmaa, jonka laadinnassa dos. Igor Vahros on minua ystävällisesti avustanut: *čudo-divo* (= *ihme kumma* s. 24; venäjässä myös adjektiiviattribuutilliset rakenteet *čudo čudnoje* »ihmeellinen ihme» ja *čudo divnoje* »kummallinen ihme», joiden mukainen ehkä on ollut *ihme kumma* -fraasinkin alkuperäinen hahmotus), *denno-noščno* (= *yötä päivää* s. 61), *zubami kogtjami* (= *kynsin hampain* s. 66; venäjässä sanojen järjestys käänteinen), *ruki-nogi* (= *kädet jalat* s. 95), *hleb-voda* (= *vesi leipä* s. 101; venäjässä järjestys käänteinen), *kuplennyje kradennyje* (= *ostetut varastetut* s. 109), *tak (i) sjak* (= *nin [ja] näin* s. 179), *tam (da, i) sjam, tuda sjuda* (= *siellä täällä, sinne tänne* s. 180), *togo-sego* (= *sitä tätä* s. 183), *odin i tot* (= *yksi [ja] sama* s. 186; venäjässä siis vain siteellisenä), *odin-drugoj* (= *yksi toinen* s. 186), *vperjod-nazad* (= *edelleen jälleen* s. 225, *edes taas* s. 226), *ni konca, ni mery* (= *ei päättä ei määrää* s. 250; venäjässä kaksoiskonjunktio *ni—ni*), *ni rodu, ni plemení* (= *ei sukua ei syntyä* s. 251), *ne vidno, ne slyšno* (= *ei näy ei kuulu* s. 300).

Suomen ilmausten laaja levikki estää tosin useimmissa äskeisissä tapauksissa sen päätelmän, että meikäläinen asyndeetonfraasi olisi suoranainen käänöslaina venäjästä; enintään voi ajatella venäjän tukeenen ilmausten esiintymistä itäisimmillä murrealueilla. Kuitenkaan ei ole mahdollonta ajatella venäläiseksi käänöslainaksi mm. sellaista

fraasia kuin *ostetut varastetut*, joka on merkitty vain Heinjoen murteesta. Kyseessä on partisiippi fraasi, siis kahden verbinmuodon rinnastus, jollaiset venäjän kansankielessä ovat erittäin yleisesti siteettömiä (pari esimerkkiä alussa mainitusta Švedovan teoksesta: *brozil-pozabyt* 'hylkäsi unohti', *kupit'-prodat* 'ostaa myydä'; erikseen huom. meidän koloratiivirakennettamme muistuttavat tapaukset: *živjot-uhitrjajetsja* 'elää keinottelee', *zavivajetsja-hohočet* 'nauraa hohottaa'). Juuri verbinmuotojen rinnastuksen alalta Pulkkinen onkin voinut osoittaa yhden varman käännöslainatapauksen (s. 216): itäisimpien murteiden fraasin *mene tiedä* (Pulkkisen mukaan < ven. *podj znaj*; huom. myös Dalin sanakirjassa sub *podj* mainittu synonyminen *podj-vědaj*). Lainaotuksen kehittäely on häneltä kuitenkin jäänyt puolittiehen. Näyttää ilmeiseltä, että *mennä* + toinen verbi -tyyppiset asyndetonrinnastukset ovat Suomessa yleisemminkin käännöslainaa ja perustuvat siihen venäjän käytänteeseen, että asentoa tai liikettä merkitsevät verbit (esim. *sidet* 'istua', *stojat* 'seistä', *idti* 'mennä', *hodit* 'kulkea, käydä', *ležat* 'maata') voivat asyndeettisesti edeltää mitä hyvänsä merkitykseltään toiminnallisempaa verbiä — usein tuomatta ilmaukseen olennaista merkityksen lisää (ks. Švedova, Ošterki po sintaksisu s. 57—). Pulkkisen esimerkeissä *mennä* + toinen verbi -tyyppistä on länsimurteiden alueelta vain kaksi poimintoa, kaiketi rinnakkaiskehityksen tuotetta; kaikki muut ovat kaakkoismurteista, Pohjois-Karjalasta tai Kainuusta, ja valtaosa on imperatiivimuotoisia, kuten tämän tyyppin esimerkit muualtakin itämerensuomesta: Pari »määs sano setälleis», Sot »määh haej ja kahtele», InkV »mää vie kannolla syyvvä!» jne. Juuri imperatiivisten *idi* + toinen verbi -tyyppisten asyndetonilmausten yleisyyteen venäjässä on jo Keller (Das Asyndeton in den balto-slavischen Sprachen s. 39) kiinnittänyt huomiota, ja valaisevaa esimerkistöä on myös Švedovalla: *idi*

prover' = »mene tarkista», *tak vy idite poskorej okančivajte* 'lopettakaahan («mennä lopettaka») kiireesti' (Tššov) yms.

Syödä ja *juoda* -verbien siteetöntä rinnastusta käsitellessään Pulkkinen s. 209 varovasti viittaa siihen mahdollisuuteen, että venäläinen asyndetonityyppi *jest'-pit'* (Pulkkisen toisinpäinen esimerkki: *on pival-ědal* 'er trunk ass') olisi tukenut omaperäisen asyndetonin säilymistä. Varovuus tuntuu tarpeettomalta; pikemmin voidaan keskustella siitä, onko kyseessä vain venäjän säilyttävä vaikutus vai suorastaan käännöslaina suomalaisella taholla. Ensimmältä Pulkkisen esimerkistö näyttää kyllä puhuvan venäjän osuutta vastaan: hajatietoja asyndetonista on niin kaukaa lännestä kuin Tyrvästä, Alavudelta ja Vihannista. Lähempää tarkasteltaessa ilmenee kuitenkin, että kaikissa länsimurteisissa tiedoissa on kysymys erikoistapauksesta. Verbinmuodot ovat niissä 3. inf. abessiiveja (*syömättä juomatta*), ja ilmaus onkin nähtävästi määrämuotoon jäykistynyt omintakeinen fraasi. Loput esimerkit, joissa *syödä* ja *juoda* ovat vapaasti eri muodoissa, on sitä vastoin kirjattu itämurteiden puolelta, useimmat kaakkoismurteista Inkeri mukaan luettuna. Venäjän vaikutus täällä on ilmeinen, samoin kuin useimmissa niissä lähisukukielissä, joissa sama ilmaustyyppi tunnetaan. Sen esiintyminen niinkin kaukana kuin virossa ja liivissä ei kummastuta, kun vastaava asyndetonilmaus tunnetaan myös lätiissä: *nu jūs . . . ēdušas, dzērušas* 'jetzt habt ihr gegessen und getrunken' (Endzelin, Lettische Grammatik s. 805).

Aiheellisempaa Pulkkisen pidättyvyys nähtävästi on, kun hän s. 212 torjuu sen mahdollisuuden, että pleonastinen tyyppi *ottaa* + toinen verbi (sekä siteellisenä että harvemmin siteettömänä: *otti ja kuoli* ~ *otti kuoli*) olisi suomessa ja yleensä ims. kielissä venäläistä käännöslainaa. Häneltä on muuten jäänyt huomaamatta Ernst Lewyn pieni kirjoitus FUF 24 s. 288—, jossa pohditaan tämän ilmaustyyppin alkuperää ja todetaan se

tutuksi paitsi venäjässä ja itämerensuomessa myös mordvassa, ruotsissa ja tanskassa.

Edellä *syödä* + *juoda* -tyypin yhteydessä viittasin latin asyndetoniin. Sitäkin olisi venäjän asyndetonin ohella kannattanut pitää silmällä, kun teoksessa on kerran jouduttu käsittelemään myös viron ja liivin suhteita. Ottamatta tällä erää kantaa latin mahdolliseen vaikutukseen on syytä todeta, että tässä indoeurooppalaisen asyndetonperinteen hyvin säilyttäneessä kielessä voidaan Endzelinin kieliopin mukaan (s. 186, 805) rinnastaa siteettömästi paitsi verbejä (*ardams, ęcđdams* 'pflügend und eggend') myös muiden sanaluokkien sanoja: substantiiveja (*tęvs mäte* 'Vater und Mutter', *deva miežus, rudzus* 'gab Gerste und Roggen', akk. *dienu, nakti* 'Tag und Nacht'), adjektiiveja (*meita zęma, ręsna* 'das Mädchen ist niedrig [von Wuchs] und dick'), pronomineja (*šádi, tádi* 'allerlei [in geringschätzigem Sinn]') ja adverbeja (*krustiem, škęrsám* 'kreuz und quer').

3.

Asyndetonrinnastuksen historian ongelmat saavat Pulkkisen tutkimuksessa monipuolista ja kiintoisaa valaisua. Siteettömyysperinne sinänsä esimerkiksi kahden sanan rinnastuksissa juontuu ammon ajoista, mutta sen produktiivutta ja säilymistä meidän päiviimme saakka ovat eri tapauksissa säädelleet erilaiset tendenssit. Helposti ymmärrettävissä on, että asyndeton on parhaiten säilynyt kiinteissä fraasinluonteisissa paratagmoissa. Ensi näkemältä vaikeampi on selittää, miksi myöntölauseille ominaisia asyndetonfraaseja on paljon enemmän kuin pelkästään kieltolauseissa tavattavia. Pulkkisen hyväksyttävä selitys (s. 284) on se, että kielteiset ilmaukset ovat puheessa myönteisiä paljon harvinaisempia ja kielteisten fraasien leviäminen ja memorointi siitä syystä vaikeampaa kuin myönteisten. Levikil-

tään asyndetonilmaukset ovat voittopuolisesti itämurteisia; lännen puolella asyndetonia viljellään runsaimmin kaakkoishämäläisissä murteissa sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla, siis itäistä vaikutusta saaneilla murrealueilla, ja vähiten Lounais-Suomen murteissa. Selitykseksi Pulkkinen aiheellisesti vetoaa siihen, »että juuri maan lounaisosissa, joista käsin länsimainen kulttuuriperintö muutenkin on lähtenyt maahamme leviämään, on puhuttu kieli eniten ehtinyt mukautua germaanisten kielten rakenteeseen» (s. 156). Yhtä aiheellista olisi kuitenkin ollut huomauttaa myös siitä, että asyndetonin yleisyys venäjässä on ollut omiaan konservoimaan siteettömyyttä itämurteissa, erityisesti Pähkinäsaaren rauhassa rajan taakse jääneillä alueilla, joista melkoinen osa on ehtinyt olla vuosisatoja kosketuksissa venäjänpuhujien kanssa.

Varsinaisia tilastoja asyndetontapausten yleisyydestä eri murrealueilla Pulkkinen ei esitä; hän tyytyy ylimalkaiseen toteamukseen, että jokapäiväisessä puheessa kahden sanan asyndeton ei ole tavallista ja että »murretektejä voi lukea kymmenin sivuin tapaamatta yhtään tässä käsiteltyihin kuuluvaa ilmausta» (s. 150). Olisi ollut valaisevaa kuulla, montako kymmentä sivua kohti yksi asyndetonilmaus keskimäärin esiintyy kussakin murteistossa, ja varsinkin, montako konjunktiorinnastusta samankokoiseen korpukseen mahtuu. Arvokkaita tilastotietoja Pulkkisella toisaalta on annettavana eri taivutusmuotojen yleisyydestä kaksisanaisissa asyndetonfraaseissa. Sijamuodoista johtavat myöntölauseessa komitatiivi, mon. instruktiivi, yks. partitiivi, mon. nominatiivi (akkusatiivi) ja yks. abessiivi, kieltolauseessa yks. partitiivi; verbimuodoista kärkeen sijoittuvat 2. inf. instruktiivi, 3. inf. abessiivi ja imperatiivin yks. 2. persoona. Enimmät näistä ovat sellaisia taivutusmuotoja, joiden kokonaistaajuus puheessa on vähäinen, ja hyvällä syyllä tekijä huomauttaakin, että »väistyvä asyn-

deton ja harvinaistuvat sijat näyttävät piintyneen erityisen usein samoihin ilmauksiin» (s. 153). Miten asyndetonin yleisyys yks. partitiivimuotoisissa ilmauksissa on ymmärrettävä, jää tosin hiukan hämäräksi. Partitiiviparatagmojen johtoasema kieltolauseissa selittyy Pulkisen mukaan siitä, »että kieltolauseessa objekti on aina ja subjektikin usein partitiivissa» (s. 285), mutta entä myöntölauseet, joissa siteettömästi rinnastetut yks. partitiivit samaten ovat silmään pistävän tavallisia? Tekijän mukaan ne olisivat näissä tapauksissa »useimmiten erikoisessa tehtävässä, kollektiivisesti käytettynä», ja vedoten Ojajärven käsitykseen yks. partitiivin aiemmasta kollektiivimerkityksestä hän arvelee, että tässäkin olisi kyseessä harvinaistuvan kausuksenkäyttötavan ja arkaistisen asyndetonin rinnakkaisuus (s. 153). Arvelu ei kuitenkaan voi pitää paikkaansa. Aineistoon sisältyvistä kolmattakymmenestä partitiivifraasista sisältää selvästi kollektiivisen yks. partitiivin huomatakseni vain yksi, nim. *ruhaa rampaa* 'rujoja ja rampoja'; fraasiksi luettujen ulkopuolella on lisäksi joitakin tapauksia (*piikaa renkiä* yms.). Kaikkien muiden (*rusua ruumenta, puuta heinää, hyvää kaunista, kamaa kampsetta, onnea lykkyä, tuulen tuomaa veden viemää, tyhjää emätöntä* jne.) yksiköllisyyttä vastoin on sopusoinnussa nykykielen yleisten numerussääntöjen kanssa. Fraasin jäsensanoina niissä on ainesanat tai abstraktit, joista useita ei monikollisina voitaisikaan käyttää, eikä yksiköllisyys siten selity ainakaan arkaismiksi. Harhauttava muuten on Ojajärveen perustuva huomautus, että »itämerensuomen partitiivi on alkuaan ollut yksiköllinen kaasus, joka vasta myöhemmin on saanut monikkomuodot». Sama koskee tietysti kaikkia obliivisijoja, jos tarpeeksi kauas takaudutaan; tosiasiassahan mon. partitiivi periyty viimeistään varhaiskantasuomesta, kuten osoittaa sen etymologinen vastine lapin mon. akkusatiivi.

Miltei kaikkia kahden nominin siteet-

tömiä rinnastuksia yhdistää joka tapauksessa se piirre, että jäsensanoilla on yhteinen suffiksi, joko sijapäätte tai monikon tunnus tai eräissä tapauksissa omistusliite: *sukkaa kenkää, ikiin ilmoihin, hädin tuskin, syyttä synnittä, iät ajat, kesänsä talvensa*. Kahdesta suffiksittomasta yks. nominatiivista koostuvia rinnastuksia (**sukka kenkä, *ikä ilma, *hätä tuska* jne.) ei sen sijaan ole juuri nimeksikään, ja ne vähät, jotka ovat löydettävissä, selittyvät tavalla tai toisella sekundaareiksi. Pulkisen ei ole harvoja yks. nominatiivimuotoisia asyndetonilmauksiaan tosin kokoavasti käsitelty, niin että kannattaa vielä silmäätä niitä. Joukossa on ensiksi jokin aivan satunnainen tieto (Ika »nuari *isänt_emänt* oli», Sor *elo-elämine*, PieV Vie Son *hyvä huono*, Nmes *käsi jalka*, Kuort *piikuus poikuus*, Sul *sukka kenkä*, Hol *sukka poppo*, edellä s. 407 epäluotettavaksi todettu Jämsä *koti kontu*) ja toiseksi joukko tapauksia, joiden asyndeettinen luonne ei ole aivan selvä: *ihme kumma* = 'ihme ja kumma' tai 'ihmeellinen kumma' ja *kumma ihme* 'kumma ja ihme' tai 'kummallinen ihme', *silakka leipä, kala leipä* (parissakin tiedossa yhdyssanaksi kirjoitettuna: »kala-leipä») ja harvinainen *vesileipä*, jotka voivat kielitajussa rinnastua yhdyssanatyyppiin *voileipä, vehnäskahvi* ja hahmottua siten 'leiväksi, jonka särpimenä on silakka t. kala t. vesi'. Loput tapaukset ovat levikiltään itäisiä ja arvattavasti venäjän vaikutusta: Koprinan *sulhane morsia, sulhane puhemies*, inkeriläis-kannakselainen *suola leipä* (jonka venäläiseen esikuvaan *hlëb-sol* Pulkkinenkin s. 99 viittaa) ja ennen kaikkea inkeriläinen *isä äiti*, jota vastaavat siteettömät rinnastukset ovat tavallisia myös muissa ims. kielissä vepsää, viroa ja liiviä myöten. Pulkisen s. 94 osoittama venäläinen esikuva on *otec-mat* — siihen on jo Ravila FUF 27 s. 107 palauttanut karjalaisen rinnastuksen *toatto moamo* —, ja viroa ja liivin asyndetonin selitykseksi on kaiketi muistettava myös vastaava lättiläinen ilmaus *tëvs mäte*.

Kahdesta yks. nominatiivista koostuvien asyndeettisten rinnastusten puuttuminen on tietysti sopusoinnussa sen päätelmän kanssa, jonka Ravila FUF 27 s. 48 on esittänyt asyndetonrinnastusten varhaishistoriasta suomalais-ugrilaisissa kielissä: rinnastusten yleisenä edellytyksenä on alkuun ollut rinnastettaviin lauseenjäseniin liittynyt identtinen suffiksi, joka osoitti niiden lausefunktion samuutta; suffiksikertaumaa vailla olevia rinnastuksia sitä vastoin kartettiin moniselitteisyytensä tähden. Tärkeää lisätukea samalle päätelmälle antaa numerukseltaan »epälooginen» asyndontyyppi *isät äidit* 'isä ja äiti', *isännät emännät* 'isäntä ja emäntä', osaksi myös puollittain epälooginen tyyppi *akat lapset* 'akka ja lapset'. Samantapaisia rakenteitahan käytetään mordvassa (*alat babat* 'ukko ja akka'), kaksikkomuotoisina sitä paitsi obinugrilaisissa kielissä ja Knut Bergslandin havaintojen mukaan jurakissakin, ja näyttää ilmeiseltä, että ne täyttävät juuri sitä aukkoa, joka rinnastussuhteen ilmaistemiseen nominatiivissa on jäänyt *isä äiti* -tyypin käymättömyyden takia. Ravila, joka tätä selitystä on ensimmäisenä soveltanut etäsukukieliin, ei kuitenkaan ole tohtinut liittää suomen ja lähisukukielten vastaavia rakenteita samaan historialliseen yhteyteen; hänen mukaansa esimerkiksi karjalan *ižännät emännät* pikemmin vastaa suomen emfaattista tyyppiä *on nähnyt Pietarit ja Helsingit* (= 'Pietarin, Helsingin ja vielä paljon muutakin') ja merkitsee jotain sellaista kuin 'isäntä, emäntä ja muu talonväki'. Laajemman aineistonsa turvin Pulkkinen pystyy osoittamaan Ravilan epäilyt aiheettomiksi. Ensinnäkin hän voi vedota Bergslandin tietoihin, joiden mukaan tarkoitteiden määrästä riippumatta monikkomuotoisena esiintyvä tyyppi »isät äidit» tunnetaan mordvaakin lähempää, nimittäin etäläpistä (*aččieh ižžieh* 'isä ja äiti'). Toiseksi hän osoittaa, ettei Ravilan emfaattisuustulkinta käy ainakaan kaikkeen siihen aineistoon, joka ims. kielistä tunnetaan.

Kolmanneksi hän esittää uskottavan tuntuksen päätelmän, että *Pietarit (ja) Helsingit* -tyyppinen emfaattinen monikko — kirjakielelläkin sekä siteellisenä että sitettömänä — on päinvastoin johdettavissa juuri vanhoista »epäloogisista *isät äidit, akat lapset* -tyyppisistä rakenteista. Päätelmää tukee se hänen havaintonsa, että tällainen monikon käyttö on ominaista juuri kahden tai useamman sanan rinnastuksille (yksisanainen tyyppi »Vielä tässä pitäisi *venäjätkin* osata») on harvinainen ja sekundaari) ja että muita monikon sijamuotoja kuin nominatiivia ei tällaisessa emfaattisessa käytössä juuri viljellä.

Suffiksikertaumatteoriaan sopii edelleen hyvin se, mitä Pulkkinen toteaa savolaisesta omistusliitteisestä tyyppistä *ikänsä aikansa, kesänsä talvensa, leipänsä särpimensä*. Nirvin selityksen mukaan (Vir. 1937 s. 297—) se on lähinnä stilistinen tehoste, jota tavataan »vakuuttavassa, kerskaavassa, vieläpä liioittelevassa puheessa»; Rytkönen on puolestaan koettanut yhdistää sen etäsukukielistä tunnettuun omistusliitteiden determinoivaan käyttöön. Pulkkinen (s. 147) torjuu mm. levikkiseikkoihin vedoten aiheellisesti jälkimmäisen selityksen (oikaistakoon sivumennen eräs hänen lapsuksensa: tšeremissin *jütke keištšöye* 'yöt päivät' ei ole rinnastettavissa *yönsä päivänsä* -tyyppiin, koska tšer. *-ke* ~ *-ye* on komitatiivin päätte eikä omistusliite). Myös Nirvin käsitys tulee samalla tarkistetuksi. Haluamatta kieltää monien *ikänsä aikansa* -tyyppisten ilmausten tyylillistä korosteisuutta ja affektiseikkojen osuutta rakenteen syntyyn Pulkkinen päätyy toteamaan, että omistusliitekertauman syntaktinen funktio tässä tapausryhmässä on nimenomaan kopulatiivi. Merkittävä on hänen huomionsa, että omistusliitteen avulla voidaan rinnastaa vain yks. nominatiiveja tai omistusliitteisinä sen kaltaisia yks. akkusatiiveja ja mon. nominatiivi-akkusatiiveja ja että rinnastuksen jäsen sanat ovat yleensä samoja tai samantapaisia, joita

obliikvisijoissa rinnastetaan siteettömästi ilman omistusliitettä. Kyseessä on siis jälleen eräänlainen ilmaisuksaavan täydennys (hankalien *leipä särvin tai *leivät särpimet -tyyppien tilalle). Siten tämä savolainen uudistyyppi liittyy kaiketi viimeisenä jäsenenä samasuffiksisten asyndetonrakenteiden perinteeseen, joka on kehittänyt yhä uusia ilmaisuksaavoja vanhan yleisperiaatteen varaan.

Yhdestä lisänäkökohdasta kenties olisi ollut apua samasuffiksisten asyndetonilmausten produktiivutta selvitellessä. Niin kauan kuin adjektiiviattribuutin kongruenssi esi- ja ehkä vielä kantasuomessa oli olematonta tai niukkaa, olivat *isännät emännät, sukkaa kenkää, sukassa kengässä* -tyyppiset asyndetonilmaukset muotorakenteeltaan ainoalaatuisia: attribuuttina olevaa yks. genetiiviä + yks. genetiiviä (tai sen kaltaista akkusatiivia) lukuun ottamatta ei tunnettu muuntyyppisiä kahden nominin jaksoja, joissa sama sijapäätte tai monikon tunnus olisi kertautunut. Kongruenssin voimaantulo mursi kaavan, kun saatiin myös *taitavat emännät, huonoa kenkää, huonossa kengässä* -tyyppisiä suffiksintoistorakenteita. Olisiko tämä kumous osaltaan taannuttanut asyndeettisten nominirinnastusten viljelyä? Ajatusta tuntuisi tukevan mm. se, että asyndeton on meidän päiviimme säilynyt kaikkein yleisimmin komitatiivirakenteissa (*sirkkoineen sorkkineen, tavaroineen päivineen*), joissa adjektiiviattribuutin ja pääsanana kongruenssi ei vieläkään ole täydellinen: vrt. *omin(e) neuvoineen*, ei **omineen neuvoineen*. Samalta pohjalta tulisivat ymmärrettäväksi myös ne kaksi elinkykyistä versoa, jotka näivettyvä asyndetonperinne on vielä suomen erikoiskehityksen aikana jaksanut työntää. Toinen on *-kin* -liitteinen tyyppi *oralakin ongellakin*, jonka erikoisetuna on ollut samannäköisen attribuutillisen tyyppin **oivallakin ongellakin* puuttuminen, ja toinen juuri savolainen *leipänsä särpimensä* -tyyppi, jonka kaltainen attribuutillinen tyyppi **hyvänsä särpimensä* samoin puuttuu.

Erikoisasemassa Pulkkinen tutkimus-

aiheen kannalta ovat useampi- kuin kaksijäseniset asyndeettiset rinnastukset (»kun net tois sieltä ylhäältä *turskaa saittaa lihhaa*«). Tällaiset siteettömät luettelmat ovat mm. asyndetonia vierovissa indoeurooppalaisissa nykykielissä melko yleisiä, suomen murteissa sitä vastoin verraten harvinaisia. Pulkkinen maininnan mukaan »paljon tavallisempaa on kansankielessämme, että kaikkien (tai vain viimeisten) rinnastettujen sanojen välissä on *ja*-konjunktio» (s. 128). Missä määrin osittainen siteettömyys (*turskaa, saittaa ja lihhaa*) on kansankielelle ominaista, siitä olisi suonut saavansa hiukan tarkempaakin tietoa — onhan kysymys joka tapauksessa asyndetonilmiöstä, jommoisen periaatteessa olisi pitänyt kuulua teoksessa käsiteltäviin. Samoin olisi voinut pohtia, miksi täydellinen asyndeton useampijäsenisissä rinnastuksissa on näinkin harvinaista. Eiköpä pääsyy lie ne se, että asyndeton suomen nykymurteiden ilmaisujärjestelmässä kuuluu enimmäkseen fraseologisiin kivettyymiin ja että tämmöisen järjestelmän osana eivät useampi- kuin kaksijäseniset rinnastukset hevin viihdy: monijäsenisiä fraaseja syntyy puhtaasti tilastollisistakin syistä harvemmin kuin kaksijäsenisiä, ja niiden leviämisen ja memorointimahdollisuudet ovat sitä huonommat, mitä pitempiä fraasit ovat. — Toinen erikoisryhmä koostuu lauseiden ja sanaryhmien siteettömistä rinnastuksista. Tämän tapausryhmän ongelmia Pulkkinen on, hyväksyttävien perusteiden, vain viittauksenomaisesti esitellyt teoksen viimeisessä luvussa s. 309—324; muita tarkemmin hän kuitenkin selvittelee »sellaisten lauseiden ja sanajaksojen rinnastusta, joille ainakin jokin sana on yhteinen ja jotka eivät ole 'kertosäesuhteessa' keskenään», esim. »Kyllä se hyvä on kun on *silmä sijallaan korva kohallaav* vaikei sitten okkoan nin korii». Rajankäynti »kertosäetapauksiin» ei kylläkään ole sujunut hankaluuksista. Onko äskeinen jämsäläinen esimerkki tai vaikkapa samassa ryhmässä käsitelty kajaanilainen

»se puhu *sem pitkeä tämän lyhyttä*» tosiaan periaatteellisesti toista luokkaa kuin kertosaakeiksisi katsotut tapaukset »Kyllä se mulle lupas *yhreksä hyvää kahreksan kaunistaa*» (Hat) tai »Senkin on jo luut *lutona, päät mätänä*» (kauan sitten kuolleesta; Hol)?

Lyhydestään huolimatta antoisia ovat ne teoksen jaksot, joissa Pulkkinen käsittelee kirjakielen asyndetonia. Ilmenee ensinnäkin, että kansanomaisen mallin mukaisia kaksisanaisia asyndetonparatagmoja on kirjasuomessa pitkään karttetu. Vielä Kivi kirjoitti *yöt ja päivät, illcin ja aamuin, kynsin ja hampaain* jne., nähtävästi ruotsin konjunktiopakon kahlehtimana; sen sijaan Aho viljelee siteettömiä fraaseja tuotantonsa alusta lähtien: *täksi päiväksi, silmät korvat täyteen, suin päin*. Tällainen fraseologia on sittemmin yleistynyt, vaikka järin tavallista se ei vieläkään ole. Esimerkiksi myöntölauseen asyndeettisia substantiiviparatagmoja Pulkkinen on laskenut nykyisessä kirjakielessä tavattavan komitatiivirinnastusten lisäksi vain parikymmentä (*alun perin, ehdciiv tahdciv, hädin tuskiv, puuta heinä, syyttä suotta* yms.) ja myöntölauseen asyndeettisiä verbiparatagmoja vain neljä (kaikissa 2. inf. instruktiivit: *kiertäen kaartaen, mennen tullen, tietien tahtoen, tisten taiten*). Mitään produktiivutta tällaiset rinnastukset eivät kirjakielessä osoita; sellaisia kirjakielen asyndetonparatagmoja, joille ei löydy esikuvaa murteista, ovat vain adverbirinnastukset *tuonne tänne, tuolla täällä ja tuolta täältä* (Kiven neologismeja?). Sitä kiintoisampaa on komitatiivirakenteiden produktiivius: kun Lauri Hongon mukaan trobriandilaiset »esitellään *niminen, sukuineen, ammatteineen*» tai Eeva-Liisa Mannerista tverinkarjalaiset »laulut *sanoineen sävelineen*» — tuntuvat vaatimattomilta», he luovat uutta vanhalta pohjalta — ehkä hiukan tyyllitellen, vaikka Pulkkinen on jopa sitä mieltä, ettei siteettömiin komitatiivirinnastuksiin »yleensä tunnu liittyvän erityisempiä stilistisiä pyrkimyksiä» (s. 164).

Tyyliväritteisen kirjakielen suosimiksi Pulkkinen toisaalta osoittaa monijäseniset asyndeettiset luettelmat: »Nimet *Pietari Kalm, J. H. Kellgren, Jakob Tengström, Frans Mikael Franzén* osoittavat avustajakunnan laatua», »nautitaan kenties *paloiteltua kanaa, vihanneksia, kiinallaista soijaa*». Ne perustuvat ainakin yhtä paljon yleiseurooppalaiseen kirjalliseen perinteeseen kuin fennistiseen kansanomaiseen asyndetoniin, ja niiden merkillisenä huipentumana ovat vihdoin sellaiset monikotapaukset kuin »Miehistö, — — *Rahikkaiset, Salot, Sihvoset, Määttät, Vanhalat, Viirilät, Korpelat* — — edustavat erilaisia luonteita»: siis epäloogisen *isät äidit* -tyypin himmeä jälkikaiku yhtyneenä elinvoimaiseen nykyiseen kirjasuomen tyylikeinon. Kaikkiaan Pulkkinen on laskenut lujan pohjan kirjasuomen asyndetonin selvittelylle, joka lupaa kiintoisia näkymiä sekä fraseologian että varsinkin syntaksin ja stilistiikan suuntaan. Erityisesti 1800-luvun lopun siirtymävaiheen toivoisi vastedes tulevan tarkemmin tutkituksi. Sellaiselle tutkimukselle Pulkkisen alustavat havainnot antavat hyvän lähtökohdan.

Aiheen luonteesta johtuu, että olennainen osa teoksen tutkimustuloksista sisältyy yksityisiä asyndetonfraaseja ja muita asyndetonilmauksia käsitteleviin pienoisartikkeleihin. Ne ovat kautaltaan taitavaa tekoa ja osoittavat sekä hyvää suomen murteiden tuntemusta että tervettä etymologista mielikuvitusta. Yksityisistä selityksistä sopii kiittäen mainita esimerkiksi *liesin paasin, kynttä kantta ja ei puhu ei pukahda* -fraaseja koskevat. Etupäässä hämäläismurteinen *liesin paasin* merkitsee nykyään 'halukkaasti', innokkaasti; mieslukuisesti' (tavallisesti *mennä*-verbin yhteydessä) mutta on Pulkkisen mukaan alkuaan voinut viitata sellaiseen asuinpaikan muuttoon, »jolle on ominaista koko väen ja kaiken omaisuuden — yksinpä liesikivienkin — mukaanotto». Oudon tuntuksella *kynttä kantta* -fraasilla on kaksi päämerkitystä: toisaalta 'kintereillä, jäljekkäin',

toisaalta 'täyttä kyytiä', ja Pulkkinen tulkitsee sen partitiivimuotoisten asyndetonfraasien attrahoimaksi muuntu- maksi oletettavasta varhaisasusta *kynttä kantaan '(jäljessä menevän) kynsi- (ts. varvas-) puolta (edellä menevän) kanta- päähän'. Yleiskielestäkin tuttu ja syno- nymifraasiksi tajuttu *ei puhu ei pukahda* on *pukahtaa*-verbin kansanomaisista mer- kityksistä päätellen merkinnyt alkuaan 'ei puhu eikä liikahda, hievahtaa'; sikäli kuin *pukahtaminen* nykyään käsitetään 'äännähtämiseksi', kyseessä on konsosi- aation aiheuttama merkityksen muutos — muuten hauska paralleeli edellä s. 410 käsitellylle tapaukselle *ei katso ei kallahda* ja samalla vastakkaistapaus tunnetulle merkityksenkehitykselle *inahtaa* 'äännäh- tää' > 'hievahtaa'.

Kekseliäs ajatus on ollut useiden in- struktiivimuotoisten asyndetonilmausten juontaminen inkongruenteista yhdys- sanoista, siis eräänlainen hendiadyoin- tulkinta. Tällaiseen selitykseen suoras- taan houkutteleamalla houuttelee fraasi *alun perin*, jonka rinnalla yleiskielessäkin on näihin asti tavattu *alkuperin*, siis sään- nönmukainen *alkuperä*-sanan mon. in- struktiivi. Samaa selitystä Pulkkinen on onnistuneesti soveltanut mm. fraa- seihin *perin juurin* (vrt. *perijuuri* 'perim- mäinen juuri'), *mielin määrin* (vrt. *mieli- määrä 'mielen mukainen määrä'), *reisin rattain* 'suin päin' (vrt. murt. *reisirattailla*, normaalistettuna kai »-ratsailla», = 'reisien varassa' [oksattomaan puuhun kiipeämisestä]), *liesin paasin* (vrt. *liesi- paasi*, edellä s. 408), ja hiukan toisen- tyyppisen hendiadyoinselityksen avulla hän on tulkinnut myös fraasin *kädellä kintaalla* 'helposti, vähällä vaivalla' (alk. ?*kinnaskädellä*). Tulkintaa olisi ehkä voinut soveltaa laajemminkin. Ristiriitaiselta vaikuttaa esimerkiksi se, että fraasi *aikaa päi.ää* ilman kunnan perusteluja katso- taan (s. 19) varhemmaksi kuin *aika päiviä*, kun hendiadyoinperiaatteen mu- kainen olisi juuri päinvastainen selitys. Eihän samantapaisia *ikäpäiviksi*, *ikäpäi- vinä*, *ikäpäivät* -ilmauksiakaan ole s. 26—

27 otaksuttu nuoremmiksi kuin asynde- tonrakenne *iät päivät* eikä *ikämaailmassa*- ilmausta s. 25 nuoremmaksi kuin keu- ruulainen »*ijämaalimar* rutahauta», vaan ilmausten ikäsuhde on jätetty avoimeksi — mikä ehkä olisi varovin ratkaisu myös *aikaa päiviä* ~ *aika päiviä* -tapauksessa. Toisena tapausparina, jossa hendi- adyoinselitys houkuttelee, tekisi mieli mai- nita fraasit *ummet pimeät* ja *ummet lammet* (s. 87—89). Pulkkinen itsekin oudoksuu *umpi* (? 'umpihanki') ja *pimeä* -sanojen rinnastamista ja arvelee, että koko *ummet pimeät* olisi sekundaari muuntuma Lönnrotin tietämästä *umeet pimeet*. Selitys tuntuu kuitenkin vievän ojasta allikkoon: pikemminkin olettaisi, että juuri har- vinainen *umeet pimeet* on sekundaari ja selittyy asyndetonfraasien jäsensanoissa usein havaittavasta äänteellisestä attrak- tiopyrkimyksestä. Eikö olisi ajateltavissa, että (puhua, valehdella) *ummet pimeät* palautuukin yhdyssanaan *umpipimeät* 'pilkkopimeät'? Samaan tapaan (puhua, valehdella, kulkea) *ummet lammet* voisi juontua yhdyssanasta *umpilammet*. »Um- pien lampien» kulkeminen ei siis alkuaan olisikaan tarpomista upottavien hankien ja lammensilmien hankaloittamassa maastossa (sic!) vaan esimerkiksi kala- miehen pyöriskelyä ruuhellaan lasku- joettomassa lammessa, jossa saa kiertää loputtomiin kehää pääsemättä väljem- mille vesille.

4.

Luettelen vielä sivujärjestyksessä joi- takin hajahuomautuksia ja -ajatuksia, joihin Pulkkinen teos antaa aihetta.

S. 24 tekijä syystä torjuu sellaisen aja- tuksen, että itämurteissa laajalti tavat- tava *hätin tuskin* pro *hain tuskin* olisi kir- jakielen tavoittelua. Paikallaan olisi lisätä, että vahva-asteisen *t:n* yleistymisen odotuksenmukaisen heikon asteen tilalle liittyy laaja-alaisempaan tendens- siin, joka on puhkeillut esiin eri aikoina ja eri murteissa. Vrt. itämurteiden

pitempi (vanhimpia ja vakiintuneimpia tähän kuuluvia tapauksia), *kotassa, setän, taitin, kutillanka* yms. (tarkemmin Vir. 1966 s. 86—87). Pyrkimyksenä on selvästikin ollut karttaa vartaloltaan jyrkästi poikkeavia muotoja samassa paradigmassa. Tältä pohjalta selittyy myös sellaisten astevaihteluttomien deminutiivien kuin *latunen, matonen* (ja *hakanen, väkänen, täkynen*) suosio itämurteissa.

S. 34 on puheena kiintoisa tapaus, liivistä saakka löytynyt *perin pohjin*-fraasin vastine *pe²rþ-pu²ojin²* (Pulkkisella painovirheisesti *-pu²ojin²*). Fraasien vastaavuus olisi ansainnut tarkemmankin kommentoinnin kuin viittauksen Kettusen sanakirjaan, jossa suomen ja liivin ilmaukset on yhdistetty. Kuten näkyy, fraasin jälkiosa on *-in*-loppuinen ja noudattaa siten mon. instruktiivin normaalia liiviläistä edustusta (vrt. *kõgin²* 'kauan', »kauoin», *jälgin²* 'jaloin', *perin²* 'peräisin'). Edellisestä osasta koko *-in* sitä vastoin puuttuu, joten se ensimmältä näyttää huonosti edustavan *perin*-muotoa — sen sijaan se kyllä sopisi *n*:ttömän *peri*-muodon vastineeksi. Tekijän asia olisi ollut osoittaa, että ristiiriita on näennäinen. Kuten Setälä (YSÄH s. 380) ja Posti (GLL s. 281) ovat huomauttaneet, liivin tavanomaiset mon. instruktiivit ovat oikeastaan viron *paremini, kauemini* -tyyppin kaltaisia reduplikaatiiveja muodosteita, jotka sisältävät kaksinkertaisen instruktiivin päätteen. Kiinteän *pe²rþ-pu²ojin²*-fraasin alkuosa näyttää reduplikaatiolta välttyneen, ja sen kehitys on juuri se, mitä mon. instruktiivissa äännelaillisesti olisi odotettava: *-n* kadonnut ja sen jälkeen sananloppuiseksi joutunut *i* osallistunut loppuiteeseen (vrt. Posti, GLL s. 65).

S. 36, *ruhoa rampaa* -fraasia käsiteltäessä vilahtaa kuortanelaisessa esimerkivirkkeessä »Siäl oli ruhua rampaa, luhua lahua» myös fraasi *luhoa lahoa*, joka on jäänyt vaille tarkempaa esittelyä. Lieneekö tekijä pitänyt sitä pelkkänä *kilulineen kalulineen* -tyyppisenä soinnutelufrasina? Sellainen se ei ole. Vrt. *luho* 'rähjä; liitoksissaan sinne tänne hei-

luva, esim. tuolirähjä' (Nurmon murteessa; samantapaisia merkityksiä Etelä-Pohjanmaalla myös *a*-vartaloisella *luhasanalla*).

S. 40 Pulkkinen arvelematta yhtyy Lönnrotin kantaan, jonka mukaan *syttää suotta* -fraasin jälkiosa olisi yks. partitiivi sanasta *suosi*: *suoden* 'nöje, välbehag, beströelse'. Moisen sanan konstruointi epäilyttää. Sen olemassaolaisuuteen näyttäisivät kyllä viittaavan sellaiset partikkelit kuin *suosista* 'mielilään', (*mieiin*) *suosin*, (*antaa*) *suosia*, mutta lähempänä tuntuisi sittenkin olevan ajatus, että näiden partikkelien yhteinen vartalo on yksinkertaisesti abstrahoitu *suoda*-verbin johdoksesta *suosia* (*suo-* + kausatiivijohdin *-ta-* + kontinuaatiivijohdin *-i-*; johdinkoostumaan vrt. myöhempiä ja siksi *t*:nsä säilyttäneitä tapauksia *suu* : *suutaa* : *suutia*, *sää* : *säätää* : vir. *säädä*, joista ks. Nirvi, Suomi 111:1 s. 23). Jos näin on, silloin *suotta* on selitettävä toisin. Sopinee otaksua, että sen ainekset ovat verbivartalo *suo-* + sama partikkelinjohdin *-tta*, joka tavataan partikkeleissa *että, jotta, kutta, ?mutta, ?si(i)ttä* ja lisäksi yhdysperäisten partikkelinjohdinten aineksena. Tämäntapaisen elementin liittyminen suoraan verbikantaan ei olisi tavontota; vrt. *saa*-kantaisiin partikkeleihin *saati, saaten, saakka* (*saa-* + latiivin *-k* + liitepart. *-ka*), *saanni* (*saa-* + terminatiivin *-nni*), joita Felix Oinas on käsitellyt SUST 123 s. 139—174. Semanttinen kehitys olisi tällöinkin kaavailtava samantapaiseksi kuin epäiltävästä *suosi*-substantiivista lähdetessä: osapuilleen 'suoden, mielisuosioilla, mielellään' > 'huvin vuoksi, pilan päiten' > 'turhaan'.

S. 59 luettelaan eri murteista tietoja instruktiivi-ilmauksesta *syksyn kevään* ja mainitaan niiden olevan selviä yksikkötapauksia (toisin kuin *syksyn kevään*, joka laajalti on katsottavissa yksikön ja monikon synkretismiksi). Luetelluista tapauksista ainakin kymiläinen on yhtä hyvin monikko kuin yksikkö, eikä muidenkaan tulkinta (kuortanelaista lukuun

ottamatta) ole historialliselta kannalta ihan riidaton, kun murteissa on runsaasti tendenssiä jälkitavujen supistumadiftongien monoftongiutumiseen (*pyhään-päivä, oikeen, melkeen, paree* yms.).

S. 63 jää arvoitukseksi fraasin *iät onnet* 'kauan, iät kaiket' alkuperä: »miksi toisena komponenttina on sana *onni*, siitä on vaikea sanoa sitä tai tätä». Eiköhän *onni* tässä ole = 'kohtalo' (se mikä ihmisen osaksi tulee hänen eläessään, siis likipitään *iän* synonyymi)?

S. 84 kerrotaan A. V. Koskimiehen merkinneen Laukaan kielenkäytöstä: »suutapartaan» = suutatusten, »joutuu suutapartaan kuoleman kanssa», ja mainitaan Koskimiehen lähdekin (Suometar 32/1858). Tieto olisi ollut helppo tarkistaa, ja silloin olisi käynyt ilmi, että Suomettaren kirjoittaja on ollut nimi-merkki —s. —s., joka tosiaan on lähetellyt uutis- ja muuta aineistoa Laukaasta. Koskimiehen sanastamassa kirjoituksessa hän on käsitellyt Paavo Pitsi -nimistä Suomen sodan sankaria, joka oli syntynyt Kangasniemellä 1785 ja ollut siellä »ompeelijana» vuoden 1808 sotaan asti, jolloin »kimmahti kilpien kilaus hänen mieleensä ja himarteli hänet astumaan Mikkeliin, johonka Savon joukot helmikuussa v. 1808 kerääntyivät kreivi Cronstedt'in ympäri». Kertomus Pitsin sotamuistoista on osaksi hänen suuhunsa pantua oratio directaa, ei kuitenkaan sillä kohtaa, jossa mainitaan hänen »Revolahdella ja Oravaisilla» joutuneen suuta partaan kuoleman kanssa. Onko ilmaus laukaalaisuus, kangasniemeläisyys vai jotain muuta, ei Suomettaren kirjoituksesta ilmene, ja tämä olisi ehkä ollut syytä mainita. Tapauksen tärkein opetus on se, etteivät Koskimiehen monilukuisten toisen käden sanatietojen paikannukset aina ole sitovia vaan saattavat perustua muistiinpanijan omiin, enemmän tai vähemmän luotettaviin arveluihin.

S. 126—127 on pohdittavana emfaattisen rinnastuskaavan komit. + *päivineen* (»maineen päivineen», »reki-

päivineen») alkuperä. Tekijän selitys, että tällainen *päivineen*-komitatiivin käyttö olisi lähtöisin alkusointuilmauksesta *päineen päivineen*, tuntuu haennaiselta. Toisenlaiseen selitykseen ohjaavat helposti huomion semmoiset esimerkkiaineistoissa taajaan toistuvat lauseet kuin »Se syä sun luineen päivineen», » — — putos rekinensäp päivinensäs siähen uhkuun», »Lykkäs ämmän koskeen kelkkonensap päivinee(n)», joissa siis on kysymys sekä omaisuuteen että nimenomaan myös henkeen (= elämään, *elinpäiviin*) kohdistuvasta uhkasta. Huomattakoon vielä, että *päivät* voi tarkoittaa paitsi elämää, hengissäoloa myös sen materiaalista puolta, toimeentuloa: jollakulla on *hyvät* tai *huonot päivät*. Tältä kannalta voidaan hyvin ymmärtää sentapainen lause kuin *lähti tavaroineen päivineen* (alk. siis 'tavaroineen hengenpitimineen, tavaroineen toimeentuloinen' tjs., josta on lyhyt askel nykymerkitykseen 'tavaroineen kaikkineen').

S. 127 otaksutaan, että emfaattisen kaavan komit. + *kaikkineen* (»metsineen kaikkineen») takana osaksi olisi omistuliitteisen *kaikkineen*-komitatiivin käyttö pääsanaansa edeltävänä adjektiiviattribuuttina, siis murteittainen tyyppi *kaikkineen kaluineen*. Oletus ei tunnu uskottavalta. Alkuperäisiä ovat tietysti vain tyypit *kaikkine kaluineen*, *kaikin kaluineen*, ja attribuutin esiintyminen omistusliitteisenä perustuu omistusliitteisen pääsananaan attraktioon, joka arvattavasti on saanut lisätukea juuri *metsineen kaikkineen* -tyypistä.

S. 180 ovat puheena pronomini-lähtöiset lokaaliadverbiparit *siellä täällä*, *sieltä täältä*, *sinne tänne* ja mainitaan niiden muodostavan »ulkopaikallissijoja vastaavan sarjan, jonka eri muotojen käyttö on aivan samantapaista». Hiukan alempana puhutaan vielä »adessiivia ja ablatiivia vastaavista muodoista» ja tarkoitetaan nähtävästi ilmauksia *siellä täällä*, *sieltä täältä*. Onko tekijän mielessä siis väikkynyt sellainen ajatus, että adverbiopositiot (a) *täällä* — *tuolla*

—*siellä*: (b) *tässä*—*tuossa*—*siinä*, (a) *täällä*—*tuolla*—*sieltä*: (b) *tästä*—*tuosta*—*siitä* ja (a) *tänne*—*tuonne*—*sinne*: (b) *tähän*—*tuohon*—*siihen* vastaisivat semanttisesti nominien ulko- ja sisäpaikallissijojen oppositiota? Näinhän ei ole. Kyseisten oppositioiden ymmärtämiseksi on huomattava, että demonstratiivipronominin *tämä*, *tu*, *se* (joiden merkitysero usein selitetään harhauttavasti: 'lähinnä oleva', 'kauempana oleva', 'kauimpana oleva') osoittavat kukin omalla tavallaan viittauskohteen suhdetta puhujaan ja puhuteltavaan. *Tämä* tähdentää viittauskohteen kuulumista puhujan, *se* puhuteltavan havaintopiiriin, kun taas *tu*, kolmikron deiktisin jäsen, viittaa johonkin, jonka puhuja näyttää puhuteltavalle ja joka jo siitä syystä kuuluu yhtäläisesti kummankin havaintopiiriin. Myös pronominiin anaforinen käyttö on johdettavissa tästä perusasetelmasta. Sama kolmijäseninen dimensio toistuu pronominiikantaisissa lokaaliadverbeissaakin, mutta lisäksi tulee sitä risteävä kaksijäseninen dimensio, joka jakaa adverbit ryhmiin a (*täällä*, *tuolla*, *siellä* jne. 'puhujan ja/tai puhuteltavan havaintopiirissä kosketusetäisyyttä laajemmalti') ja b (*tässä*, *tuossa*, *siinä* jne. 'puhujan ja/tai puhuteltavan havaintopiirissä kosketusetäisyydellä'). Kuten havaitaan, *tässä* on kysymys vallan muusta kuin ulko- ja sisäpaikallissijojen oppositiosta. Odotuksenmukaista muuten on, että lokaaleissa interrogatiivi-, relatiivi- ja indefiniittiadverbeissa vastahavaittu oppositio kumoutuu. Sarjat *missä*, *mistä*, *minne* ~ *mihin*; *jossa*, *josta*, *jonne* ~ *johon*; *missään*, *mistään*, *minnekään* ~ *mihinkään*; *jossa(k)in*, *josta(k)in*, *jonnekin* ~ *johonkin* ovat näet dimension a—b kannalta indifferenttejä — jopa tulosijoissaankin, joiden muodon vaihtelu on vapaata, vaikka variantit ovat samannäköisiä kuin distinktiivien oppositioiden *tänne* : *tähän*, *tuonne* : *tuohon* ja *sinne* : *siihen* jäsenet.

Sanotun valossa on luonnollista, ettei lokaliteettia epämääräistävän paratag-

masarjan *siellä* *täällä*, *sieltä* *täältä*, *sinne* *tänne* rinnalla ole sarjaa *siinä *tässä*, *siitä *tästä*, *siihen *tähän*. Eihän ymmärrettävistikään ole tarvittu sarjaa, jonka merkitys olisi niin erikoistunut kuin '(monin) paikoin kosketusetäisyydellä'. Pronominiin kolmijäsenisen dimension semantiikka puolestaan selittää sen, miksi paratagmojen jäseninä yleensä ovat vain *se* ja *tämä* -kantaiset adverbit. *Siellä* *täällä* on jäsensanojensa summana merkinnyt alkuaan 'kosketusetäisyyttä laajemmalti sekä puhuteltavan että puhujan havaintopiirissä' (eli siis mahdollisimman laajalla alueella); sen sijaan *tuolla* *täällä* 'kosketusetäisyyttä laajemmalti sekä puhujan puhuteltavalle näyttämällä että spesifisesti puhujan havaintopiiriin kuuluvalla alueella' on puhtaasti kirjallinen ilmaus, ja *siellä *tuolla* 'kosketusetäisyyttä laajemmalti sekä spesifisesti puhuteltavan havaintopiiriin kuuluvalla että puhujan puhuteltavalle näyttämällä alueella' puuttuu kokonaan.

S. 182 leimataan Sortavalan murteen *silloin toitsi* lainaksi itäkarjalaismurteista, joissa vastaava ilmaus myös tunnetaan. Linaussuunta olisi oudoksuttava; pikemmin *tässä* on lisänäyte Laatokan rantamurteiden vanhoista karjalaisuuksista, jotka tunnetusti ovat runsaimpia juuri Kurkijoen — Jaakkiman — Sortavalan kaistalla.

S. 201—202 käsiteltävänä on kaksi erittäin hämärää ja erittäin kiintoisaa fraasia: savolainen *uuten* (~ *uutten* ~ *uunen*) *uhaten* 'varta vasten, asiakseen, tahallaan' ja hämäläinen *uuten väälten* 'erittäin huolellisesti; uuteen uskoon, uusmuotisesti yms.'. Pulkkinen hylkää aiheellisesti mieleenjohtuman, että niiden *uuten* olisi konsonanttivartaloinen 2. inf. instruktiivi Lönnrotin tietämästä verbistä *uuttaa* 'uudistaa' ja uuten vastaava muoto Gananderin samamerkityksisenä mainitsemasta verbistä *uuttaa* — kuinka muuten jälkimmäinen tulkinta olisi edes muodollisesti perusteltavissa? Parempaakaan vaihtoehtoa hänellä ei ole esittää, ja niin jää auki jopa *se*, onko fraasiin

edellinen jäsensana minkään verbin 2. inf. instruktiivi. Arvelisin, ettei se ole ja että fraasit siten eivät kuulu Pulkkinen tutkimuksen piiriin. Aivan samoin kuin *uuen ja uutten* (fraasissa *u. uhaten*) selittyvät *uusi*-adjektiivin yks. ja mon. genetiiviksi, voitaisiin myös *uuten* selittää saman adjektiivin äännelailliseksi mon. genetiiviksi, siis lisäesimerkiksi samasta reliktityypistä, jonka edustajia Ojansuun (Vir. 1914 s. 120) ja Hakulisen (Vir. 1926 s. 80—81) mukaan ovat mm. Salon seudun *vetämpirü* ja Iitin *hitevvuäri, hitey karja*. Fraasi *uuten vääten* olisi siten = »uusien vääntäen», ts. 'uusia vääntäen', jos otaksutaan sen sisältävän myös lauseopillisen arkaismin: 2. inf. instruktiivin määritteenä olevan objektigenetiivin (vrt. Gananderin *juurten jaksain*, josta ks. Hakulinen, SKRK² s. 559). Vastaavasti *uuten uhaten* olisi alkuaan merkinnyt 'uusia uhaten', ts. 'uutta (ennen näkemätöntä) uhallakin (mistään piittaamatta) tehden'; jäsensanat siis olisivat korostaneet teon ainutkertaisuutta ja sen tietoisista suorittamista, ja siltä pohjalta on hyvin käsitettävissä merkitys 'varta vasten, tahallaan'.

S. 207 Pulkkinen selittää asyndetonfraasin *estä (esta) varjele* muunnokseksi huudahduksesta *jesta (ja) varjele* ja otaksuu edelleen, että tämän takana vuoroetaan olisi jotain semmoista kuin *Jeesus auta (ja) varjele*. Hänen olettamansa *jesta*-huudahduksen etymologia on siten sama, jota jo Genetz on vaihtoehtoisesti ajatellut (*jesta* < *Jeesus auta* tai *J. estä*, ks. Suomen partikkelimuodot s. 133), ja lisätukea sille hän on löytävinään Lönnrotin esittämästä (myös Genetzin mp. kertaamasta) otaksumasta, jonka mukaan *jesta*-huudahduksen synonyymit (*ai*) *jestan* ja (*ai*) *jestakoon* olisivat lyhennyksiä aiemmasta *ai Jeesus auttakoon*. Täl-

laisella ajatuskokeella on tietysti viehätyksensä. Sitä tuntuisi tukevan mm. *jestakoon*-huudahduksen imperatiivinkaltaisuus,¹ vieläpä sellainenkin yksityiskohta kuin että *jesta* murteittain edustuu alk. *k*-loppuisten sananmuotojen tavoin: esim. Lammilla *jesta^k kuitenkin sentiey* (Helle Virkkala 1929), Nurmijärvellä ja Tuusulassa oman kuulemani mukaan *jestan noit poikki, jestak kukas tual kaaker-taa tulla* (NurJ), *ai jestak ku se Ruusi suuttu* (Tuusu). Huomattakoon myös *s*-loppuinen *jestas*, joka näöltään muistuttaa *-s*-liitepartikkelilla varustettuja yks. 2. pers. imperatiiveja (*tules, kastas* jne.). Hypoteesi kuitenkin sortuu, kun havaitaan, että huudahduksena käytetyillä *Jeesus*-nimen hypokoristisilla muunnelmilla on yleensä selvät originaalit ruotsissa, esim. *jes* = ruots. *jes*; *jestampoo* = ruots. *jestabå(d)*; *jestandes* (Pori; edelleenkehittymä: *jestandeerakoo*) = ruots. *jestandes* — ja varmemmaksi vakuudeksi vielä *jesta* = ruots. *jesta*; *jestas* = ruots. *jestas*. Sekä *jesta* että *jestas* tunnetaan paitsi suomen- myös ruotsinruotsista (jälkimmäinen mm. Södermanlannin murteesta, ks. Theodor Hjelmqvist, *Bibliska personers namn med sekundär användning i nysvenskan*, Lund 1901, s. 154—155).

S. 268—269 jää epäselväksi, mitä alkuperää on urjalalainen fraasi *ei luun suuro ei pään kato* 'ei yhtään mitään' (nim. löydetty metsään hukkuneesta lehmästä). Avaimen ehkä antavat kertoa vaillo olevat synonyymiset ilmaukset: ei löytynyt t. jäänyt *luun surua* ~ *surmaa* ~ *suremaa* ~ *surelmaa*. *Suro, suru, surema* ja *surelma* selittyvät *surra*-verbin johdoksi kuten *surmakin*, ja urjalalainen sanonta on silloin tulkittavissa synonyymifraasiksi: 'ei luun surmaa, ei pään katoa', ts. 'ei luutakaan kuolleesta, ei päätäkään kadonneesta'.

¹ Saatavissa oleva murreaineisto tosin hiukan horjuttaa Lönnrotin etymologiaa, siitä kun ilmenee, että tämä etupäässä Lounais-Suomessa ja Uudellamaalla tunnettu huudahdus on faktisesti aina geminaatta-*k*:llinen: *jestakkoon* ~ lounaismurt. *jestakko(n)* ~ Iitti *jestakoh*. Näin on jopa niissä Uudenmaan murteissa, joissa supistumaverbien imperatiivin 3. pers. on mukautunut ei-supistumaverbien edustukseen (esim. Nurmijärvellä *jestakkoo*, vaikka *lastakoo* 'lastatkoon', *rupekoo* 'ruvetkoon').

Muodolliselta kannalta Pulkkinen teos on varsin viimeistelyä työtä. Oikaisun vaatii muutama lapsus: s. 47 Hilja Virtanen, po. Hilda Virtanen, s. 48 N. Grönroos, po. V. Grönroos, s. 61 (Kymin-murteisessa esimerkissä) tehä, po. tehrä, s. 177 Laina Sigel, po. Sigell, s. 224 (Tl. Lapista) yltyliððen, po. yltyliθθen, s. 229 (Mynämäestä) joukosekkan, po. joukkosekkan. S. 299 mainitaan kaakkoismurteisen sanonnan *ei kuulu ei hiilu* olleen tuttu myös Etelä-Pohjanmaan järvisseudulla. Helli Suomen tekemässä alkuperäisessä sanalipussa on lyhenne »Järvis.», ja se tar koittaa Inkerin Järvisaaren seurakuntaa.

5.

Vaikka Paavo Pulkkinen väitöskirjan yleiskaavaukseen ja yksityiskohtiin onkin jäänyt huomauttamisen varaa, on ilmeistä, että teoksen ansiot korvaavat monin kerroin sen puutteet. Tekijä on reippaasti valinnut totunnaisesta melko poikkeavan väitöskirjanaiheen ja omin takeisesti kehittänyt sen voittoisaan pää-

tökseen asti. Teokseen sisältyvä aineskokoelma on harvinaisen tasapainoinen ja edustava, ja ne päätelmät, joita Pulkkinen aineksensa perusteella tekee, ovat yleensä harkittuja ja vankkoja, vaikk eivätkä aina ihan niin runsaita kuin olisi voinut odottaa. Hänen työnsä merkitystä lisää se, että hän on joutunut ahertamaan uudisraivaajana yhdellä kertaa usealla alalla: ei vain vähän tutkitulla lauseopin kolkalla vaan myös sellaisilla suomalaisen fraseologian ja tyyliopin lohkoilla, jotka varhempi tutkimus on kutakuinkin tyystin sivuuttanut. Puh taasti kvantitatiivinkin suorituksena Pulkkinen tutkimus on mainitsemisen arvoinen, tosin pikemmin tyyppillisyy tensä kuin erikoisuutensa vuoksi — jäl leen on keskimittaan melkoisesti ylittävä humanistinen väitöskirja syntynyt monivuotisen sivutoimisen urastuksen tuloksena. Tekijä ansaitsee onnittelet saavutuksensa johdosta, ja samalla sopii toivoa, että hänellä jatkuvasti riittää tilaisuutta ja tarmoa omistautua hyvään vauhtiin päässeelle tutkimustyöl leen.

TERHO ITKONEN